

inspecteur, samme Aar i Anledning af min 50 Aars Tjeneste virkelig Etatsraad, den 30 April 1839 afskediget med 2500 Rd. Pension¹⁾).

Brevvexling mellem Ægteparret Pram og Oluf Christian Olufsen under dennes Udenlandsrejse 1795—96.

Meddelt af H. Ehrencron-Müller.

De her meddelte Breve, der paa et Par Undtagelser nær, alle findes bevaret i den saakaldte Bøllingske Brevsamling paa det store kongelige Bibliotek, indeholder adskilligt af Interesse og yder navnlig endel ikke uvæsentlige Bidrag til en Levnetsskildring af Pram, hvis Liv og Virksomhed er altfor lidet belyst i Forhold til den Rolle, han ubestrideligt spillede i vor Literatur i Slutningen af det 18de Aarhundrede. Samtidigt bringer de ogsaa et og andet af Interesse med Hensyn til Olufsen, men endel deraf er allerede bleven benyttet af Professor Johannes Steenstrup i dennes smukke Skildring i „Fra Fortid og Nutid“ 1892.

For Forstaaelsen af Brevene vil det være nødvendigt at meddele et Par Oplysninger om Brevskriverne, idet vi iøvrigt henviser til den ovenfor nævnte Livsskildring for Olufsens Vedkommende og for Prams til nærværende Tidsskrift 4. R. IV, hvor jeg har meddelt hans Breve til Kammerherre v. Warnstedt, samt til Dr. phil. F. Rønnings lille Artikel i Biografisk Lexikon.

Pram, der 1781 var bleven ansat som Fuldmægtig i Økonomi- og Kommercekollegiet i Bureauet for udenlandske og Konsulat-Sager, havde Aaret efter ægtet sin Forlovede, Jfr. Maria Magdalene Erichsen, en Datter af den bekendte Projektmager, Lægen Johan Gottfried Erichsen. Hans økonomiske Kaar, der allerede ved hans Giftermaal var yderlig slette, forværredes i Aarenes Løb og det hjalp kun lidt, at han 1786 blev Arkivar i Kommercekollegiet og Søpasskriver, hvilken sidste Stilling dog senere i Krigens Tid indbragte ham adskillige Sportler. Han var og blev en daarlig Husholder, og det var tildels for at forbedre sine Kaar, at han i 1795 stærkt tænkte paa at søge Embedet som Konsul i Tunis, hvorefter endel af de nedenfor anførte Breve handler. Ægteskabet bragte ham heller ikke den Lykke, som han havde ventet, dertil var han og Konen altfor forskellige Naturer.

¹⁾ De sidste Linier har Etatsraad Muus langt senere egenhændig tilføjet.

Hun var en stille, sværmerisk, meget følsom Karakter, men tillige, vistnok paa Grund af Sygelighed, til Tider noget vranten og pirrelig; til Gengæld var han meget hidsig og opfarende og ude af Stand til i Længden at bære over med hendes Luner. Det kan da ikke undre, at, da den første Forelskelsesrus var bortdunstet, kom det ofte til alvorlige Scener i det Pram'ske Hus. En Tid søgte og fandt Fru Pram Trøst i et varmt, stærkt erotisk farvet Venskabsforhold til Baggesen, der besang hende som „Seline“ i flere af sine smukkeste Digte. Paa den Tid, hvorfra de her meddelte Breve stammer, var denne Kærlighed imidlertid et tilbagelagt Stadium, og paa en Maade havde den unge Olufsen indtaget Baggestens Plads i det Pram'ske Hjem, omend dette Forhold aldrig fik den Understrøm af Glød, som Baggestens og Selines havde haft. Olufsen var, saavidt man kan skønne, allerede 1789 som 25aarig ung Mand bleven indført hos Prams, hvor han sluttede et varmt Venskab med begge Ægtefællerne. Der kan vel næppe være nogen Tvivl om, at han har været noget forelsket i Fru Pram, men paa den anden Side har han sikkert efter Evne benyttet sin Stilling i Huset til at bidrage til en bedre Forstaaelse mellem Ægtefolkene og ved mere end én Lejlighed gydt Olie paa de oprørte Bølger. Slet saa slemt, som man efter enkelte Udtalelser i Prams Breve kunde tro, har det nu næppe heller staaet til mellem ham og Hustruen; han har ofte i et Anfald af daarligt Humør og Ærgrelse over en virkelig eller indbildt Krænkelser ladet sig forlede til at bruge Udtryk, som han senere næppe vilde have staaet ved. I andre Breve omtaler han hende ogsaa paa en ganske anden Maade, saaledes især i det smukke Brev efter Københavns store Ildebrand, og i det Hele maa hans Udtalelser angaaende hans ægteskabelige Forhold vistnok behandles med megen Varsomhed. Det vides ogsaa, at Samlivet mellem Ægtefolkene i Aarenes Løb bedredes betydeligt.

Allerede 1790, da Olufsen foretog en Studierejse til Norge, sendte han endel Breve til Fru Pram, som endnu ikke er offentliggjort.

Efter at være vendt tilbage til København syslede han med forskellige literære Arbejder og skrev blandt andet det bekendte Lystspil „Gulddaasen“, der blev en stor Succes og som, da det var fremkommet anonymt, gav Anledning til mange Gisainger om, hvem Forfatteren kunde være. Ogsaa herom indeholder de her offentliggjorte Breve endel, thi, som det vil ses, havde han i hvert Tilfælde paa det Tidspunkt, hvorfra Brevene stammer, betroet sig til sine to Venner. Som bekendt har der i nyere Tid været rejst Tvivl om Olufsens Forfatterskab til Gulddaasen, men dog sikkert uden Føje. Samme Aar som Lystspillet udkom og opførtes blev Olufsen valgt til Lærer ved det Classenske Agerdyrknings-Institut, der skulde anlægges paa Korse-

litze paa Falster, og for at han kunde uddanne sig til denne sin fremtidige Virksomhed blev der tildelt ham et Stipendium til at foretage en Udenlandsrejse. Denne førte ham til Tyskland, Schweiz, England og Skotland og herfra hjemsendte han de Breve, som nedenfor findes aftrykt. Endel af dem har vel tidligere været offentliggjort i Østs Materialier til et dansk, biographisk-literarisk Lexicon, men de er med Redaktionens Billigelse optaget her, da det ovenfor nævnte Værk nu er temmelig sjældent og de vel heller ikke godt kunde savnes her. For nogle af dem gælder det ogsaa, at Øst i sin Gengivelse har udeladt endel Udtryk, som muligvis den Gang kunde virke stødende men som nu naturligvis er indsat paa deres Plads.

Olufsen til Fru Pram.

Hamborg d. 5 Okt. 1793.

Een af de utallige Fordele der er ved at være en Christen, er ogsaa den at man boer i et christent Land. I alle rigtige christne Lande gives der en Indretning til at faae Breve bort, uden selv at gaae med dem. I Hedenskabet, som jeg veed paa mine Fingre hvor ligger, har det sig gandske anderledes. Der prikkes man nogle Huller paa Palmeblade og bærer disse Breve selv hen til vedkommende. Saaledes gjør jeg ogsaa for nærværende Tiid; thi jeg er desværre i Hedenskabet. Dette Brev er jeg paa en vis Maade selv Overbringer af, i det mindste er jeg det halv; thi Schwarz¹⁾ har i nogle Dage virkelig været min Halv-Existens; det er at sige, min Danskheds sidste Støtte. Nu er den falden; og jeg er nedstyrtet paa dens Ruiner mellem skarpe, spidse, tyske Brokker. Himlen, som ellers veed meget, det maa man tilstaae, veed næppe hvorledes jeg skal komme op igien.

I Aften vilde jeg fornye min Myndt; og havde taget mod en Indbydelse til et Aftensmaaltid for Schröder²⁾, som jeg af Schwarz, eller een i hans Skikkelse, blev fristet til at gjøre en Visit i Formiddags. Manden var artig, og det lod jeg ham være uden at være artig igjen, thi Complimenter og Høflighed paa Tydsk er ikke min stærke Side, fordi jeg altid har anseet disse Sager for

¹⁾ Den bekendte Skuespiller Frederik Schwarz, der var en nær Omgangsfælle af Pram. ²⁾ Friedrich Ludw. Schröder, tysk Skuespiller, Skuespilforfatter og Teaterdirektør, der paa denne Tid ledede Teatret i Hamborg. Han stod i intim Forbindelse med Rahbek, der omtaler ham mangfoldige Steder i sine Erindringer (navnlig i 2. og 3. Bind).

noget der slet ikke kom Tydskeriet ved. Madam Schröder er virkelig en behagelig Kone, og hun syntes mig at være, eller i det mindste at have meget Anlæg til en værdig Huusmoder. Jeg stial mig til at tale med Hver især, thi at tale med dem begge paa een gang, var ikke at forlange. Jeg taler bedst Tydsk i Kroge. I Selskabet var en Dramaturgist, der lever af at lade som han troer alting er herligt ved det Hamborgske Theater. Siden Samtalen just ikke sysselsatte mig meget, saa havde jeg ved Bordet Lejlighed nok til at tænke paa mit eget Bedste, og forelskede mig derfor gandske lumskelig i en nysselig lille dansk Pige, som er i Schröders Huus, og Actrice. Hun er just ikke meget smuk, men hun seer saa from, saa *Lokefiskersk*¹⁾ ud, hendes deilige store sorte Øjne lynede omkring med den frygteligste fulguration; og en Engels Blidhed svævede omkring Øinene og kort sagt, alting. Om jeg gjorde noget Indtryk paa hendes Hjerte, skal jeg lade være usagt; jeg tilstaaer oprigtigt, at jeg ikke bemærkede noget; dog maaskee det var Klogskab af hende; og Klogskab er sandelig en priselig Dyd.

Der har De, gode Frue Pram! min første Amourettes Historie. Alle de følgende (thi jeg haaber at faae flere) skulle fremlægges lige saa ærligen. Seer De! jeg vil intet skiule for Dem; bør dette ikke give Dem godt Haab om

Deres gandske hengivne [Underskriften mgrl.].

Olufsen til Fru Pram.

Hamborg den 11 October 1793.

Jeg staaer nu paa Nippet at gjøre et meget betænkeligt Skridt. I Morgen indskiber jeg mig paa et saare underligt Fartøj, for at sætte over til Harburg. Jeg veed ikke, hvad det er der kommer mig saa besynderligt for i denne Handling. Saavidt jeg veed er der ingen Synd deri, og Elben seer saa fredelig ud, at der ikke kan være Anledning til ringeste Anelse om nogen Fare. Jeg skulde næsten troe, at det er Hiemsygens Lænker hvis Raslen jeg synes at høre. Saalænge man endda er i Ham-

¹⁾ Det er formodentlig et Udtryk fra Olufsens og Fru Prams Jargon ligesom det senere ofte forekommende Ord „susselig“ (som bekendt havde Baggesen kaldt Fru Pram „Susmama“).

borg, og endnu meer i Altona, staaer man endnu paa Fligen af den danske Monarks Purpurkaabe; men gaaer man over Elben, saa maae man vænne sig af med at være dansk, saa er Rubicon passeret, og den Umuelighed at komme snart tilbage, falder tung og trykkende paa Patriotens Siel. Hertil maae endnu lægges den meer absolute Skilsmisse fra dem man elsker, ifald disse ikke egentlig gandske og alene udgiøre det, vi udtrykke med det Ord Fædreland. — Som sagt, i min underlige Stemning reiser jeg imorgen herfra til Göttingen, og paa Elbens danske Bred tilraaber jeg mine kiere Venner i mit Fædreland, især den Veninde og den Ven, jeg i dette Øieblik skriver til, et taarefuldt Farvel! I de ni Dage, jeg har ødt i denne svinske Bye, har det stedse regnet, hvilket har hindret mig i at komme noget uden for den, for at see om det ikke er bedre der, end inden i den. Naar man vil opholde sig i Hamborg med Fornøielse, bør man forberede sig dertil ved at komme til Skade paa Hørelse, Syn, Lugt, æstetisk Smag, Philosophie og Urbanitæt. Har man foruden disse negative Fuldkommenheder tillige forskaffet sig følgende positive; en Mave som Danaidernes Fad, og saa stor en Rigdom, som en ægte Hamborger vil giøre os vise han selv besidder, saa kan man sikkerlig paa ingen Plet af vores Planet finde, hvor man saa fornøjelig kan hendøse sit Liv. Jeg troer, at man gierne efter et Ophold her af ni Dage kan have Ret til at tale saa bestemt. Ingen Stat er lettere at lære at kiende end den Hamborgske, fordi den bestaaer kun af en eneste Bye; ingen Bye har et mere læseligt Physiognomie end denne, fordi den har kun et Slags Indbyggere, nemlig Handlende. Den sande Handelsaand frembringer samme Virkninger overalt paa Jorden, og naar man af Betragtninger, eller af Erfarenhed har erhvervet sig Følelse for disse Virkninger, saa har man strax Øie derfor. Hamborgs Characteristik er derfor det allerletteste Statsphysiologiske Arbeide, jeg kiender. Alting her er tilfals — Alting hænger ud paa Gaderne, indtil spækkede Harer; af 100 Huse have sikkerligen de 96 en Krambod, Alle snakke om Handel og Søefart; Leietienere, Gaardskarle og Tienestepiger kiende Vexelcoursen paa deres finger — følgelig er der intet andet end Kiøbmænd

her i Byen. Nu veed man nok, hvordan denne Klasse af Skabningen er. Pengegierrige, bondestolte, indbildske af deres Handelskundskaber bære de den dybeste Foragt for Videnskaber og Fattigdom. Muserne trives her slet ikke. Smagen er jaget i Landflygtighed, eller rettere har aIdrig været her. Det er utroligt hvor barbarisk Husene her see ud, hvor jammerligt de ere indeelte; Byen er en Samling af Ulkegader og Pistolstræder. Canalerne ere virkelige Phænomener i Naturen. Der ere utallige, men næsten hver af dem har Vand af forskiellig Farve; ja nogle have flere farver, som i en deilig Marmorering omfavne hinanden. Hist og her see de ud, som om man havde paa dem anstillet det bekjendte Forsøg med Olie at standse Bølger, siden man hist og her seer tykke Hinder, der spille med alle Regnbuens Farver.

Eggen omkring Byen skal være behagelig. Det kan gerne være. Egentlig er den den jevneste Slette, der kan gives, men da den er godt og stærkt beplantet med de hamborgske Midassers Haver, saa kan man vel holde det for mueligt, at den hist og her seer taalelig ud. Udsigten fra et Ølhuus (das Baumhaus) fra tredie Etage er ret artig; man overseer Elben, og den lüneborgske og hannoverske Kyst. Men jeg maa tilstaae, at Elben er ikke det for min Følelse, hvad en saa vældig eller egentlig, saa stor en Flod kunde være. Dens skidne Vand slæber sig her giennem en uoverseelig Flade, som den idelig oversvømmer og vedligeholder i en evig Moradstilstand. Heraf kommer det, at man intet rigtigt Begreb faaer om Flodens Brede og Størrelse, thi man er altid i Uvished, om det ikke er Regnvand, eller noget Brakvand fra Nordsøen den er spædet op med. Den sier sig desuden giennem de kiedsommelige Lyneborgske og Brandenburgske Sandørkener; den har ikke sit Udspring fra en ærværdig Biergkiede, vander ingen frie Bredder, har uoverseelige Moser og Vandpøle og Sumper til Bredder, istedet for Bierge, har guult Vand. Kort, Elben er en keedsommelig treven klodset Flod.

Professor *Büsch*¹⁾ har jeg lært at kiende, og jeg har fundet i ham en jevn ærlig Mand, som seer ud til ikke at giøre noget

¹⁾ Johann Georg Büsch (f. 1728 † 1800) var paa dette Tidspunkt Lærer i Matematik ved Gymnasiet i Hamborg samtidig med at han bestyrede det af

halvt. Han har nylig skrevet en Bog „Ueber die Zerrüttung des Seehandels“, som Du maae læse, ifald Du ikke allerede har læst den. Jeg for min Part finder megen Behag i hans Beviser for Umuligheden af det nu giældende Forsæt at udhungre Frankrig. — Professor *Ebeling*¹⁾ har jeg ogsaa seet. Büsch er tung-hørende, men Ebeling er næsten døv. Büsch førte mig i Gaar ind i det Hamborgske patriotiske Selskab til at ophielpe nyttige Konster. Men den eneste nyttige Ting vi ophialp var Tobaksplantningen, thi jeg troer sikkert, at vi i tre Timer røgte 2 Pund Tobak op.

Schröder har jeg gjort Bekiendtskab med. Theatret er noget af det interessanteste her. Jeg har seet baade *Schröder* og de fornemste af hele Skuespilselskabet; men de Stykker, jeg hidtil har faaet til Livs, vare maadelige. *Schröders* Theater koster alt i alt 30000 Rdlr., og det er (paa Bygningens Skiønhed og Størrelse nær) i alle øvrige Henseender langt over vores. Slette Acteurer og Actricer ere her ikke, de *maadeligste* vilde hedde *gode* hos os. *Schröder* har jeg seet i Aften som Czar Peter i *Das Mädchen von Marienburg*²⁾. Jeg beklager, at det ikke var en anden Rolle, thi deels var Peters Character ikke synderlig vel udført af Hr. Forfatteren deels er Peter en Character, som ingen dramatisk Forfatter kan gjøre Lykke med, fordi, efter mine Tanker Peter er meer en episk end en dramatisk Person. *Madam Langerhans* er min Favorite. Hun seer nydelig ud, og i listige, virkelig ondskafulde, men derhos naive Roller troer jeg hun er uopnaelig. *Demoiselle Stegmann* er ogsaa ret brav. Hr. *Fuls* og Hr. *Langerhans* slutte Troppen af dem, jeg ynder som fortrinlig gode, og nogenlunde universelle; thi til enkelte Fag maae her findes mange, som vilde fortiene at kaldes store. Man spiller

ham 1767 oprettede Handelsakademi. Som Nationaløkonom og Kameralist har han udfoldet en meget omfattende Forfattervirksomhed. ¹⁾ Christoph Daniel Ebeling (f. 1741 † 1817), der 1789 var bleven Professor i Historie og Græsk ved Gymnasiet i Hamborg. Han er Forfatter til en lang Række Skrifter, navnlig af historisk Indhold. ²⁾ Af den ret ubekendte Kratter (f. 1758 † 1830). Det „fyrstelige Familiestykke“, som Forfatteren benævnte det, gik allerede 13 Marts det følgende Aar i Oversættelse ved Fr. Schwarz over den danske Skueplads, hvor det holdt sig i næsten 40 Aar og opnaaede et Antal af over halvhundrede Opførelser.

Syngestykker her, men man synger slet. Orchestret er alt for lidet. Det Hamborgske Publicum er for resten ikke værdt at synge og spille for. Der gaaer Fruentimmere i Parterret, Mandfolkene staae med Hatten paa; naar nogle raabe Bravo, saa hysse de andre, fordi disse Kræmmersvende ville give dem Mine af at vide, hvad det egentlig er, de staae og gloe paa.

Vær saa god at tænke paa mig engang imellem, gode Frue Pram; naar jeg kommer til Göttingen, skal jeg lade nogle Blade fortælle dem det. Men saa maae De endelig give mig et Blad igjen. Vil De?

Pram til Olufsen.

Kjøbenhavn d. 25 Oct. 1793.

Ven! Velkommen til Tyskland og takket være du for de tvende første behagelige Prøver, du gav dine her efterlevende Venner paa at de erindres af dig. Bliv ved at opfylde det Vacuum, din Bortreise har efterladt i vort huuslige Liv, ved dine Breve, saa godt det ved dem lader sig gjøre. Ennuien vil vanskeligen lade sig afholde fra at indtrænge sig der, og den vil slet ikke kunne lukkes ude, dersom vi ikke ved dine Breve kan drive det. For dem, som Emanationer af dig, kan den, som du vel selv har mærket, ikke bestaae.

Min Kone og jeg have begge forsøgt at være gode og susselige. Vi have begge følt Nødvendigheden af til den Ende at anspænde alle Kræfter. Det er lykket os temmelig; men virkelig var din Bortreise, hvad du kan begribe den maatte være os, da du udgiorde meget meere end halve Verden for os. Det er nu fire Aar du har hiulpet os frem ad Livets Vei, den vi have lagt tilbage i den Tid næsten stedse i dit Selskab. Vi glemte ved det en mægtig Deel af, hvad der vilde giort Rejsen ubehagelig. Det er ligefrem, at vi føle nu meget meere enhver Steen, som støder paa Vognfielene; og naar vi omsider faae vant os til at køre frem uden dig, vil dog stedse enhver Tanke om det gode Stykke, vi kiørte med dig, vise os, at Reisen ei er saa behagelig, som den vilde have været os, om vi kunne reist i Selskab med dig lige til vi vare komne hiem.

Efterat have faaet dit første Brev, begyndte jeg alt paa at

skrive dig til igien; med næste Post fik jeg dit andet, og erfoer, at du ikke blev længe nok i Hamborg til at kunne modtage Svaret der. Swartz kom nu hiem, og sagde, at du nok opholdt dig nogle Dage i Zelle og i Hannover, og at du altsaa ikke vilde komme til Göttingen saa snart. Det er Aarsagen, hvorfor jeg skriver først i dag.

I forrige Uge var min Kone syg et Par Dage; det er forbi, hun er atter i nogle Dage meget vel. Jeg har lidt desperat af en aldeles fordømt Tandpine. Jeg sidder med Kryderpose om Kiægen, og griner hæsliq. Jeg vilde lade den pinende Tand trække ud. Chirurgen havde den fat med sin Tang; har brækket Kiægebenet halv over, men uden at faae Tanden løs. Jeg skal altsaa pines med den et halvt Aars Tid, om ej længer. Dog det gaar vel over; man lærer, endog uden Stoicisme at finde sig i Tandpine.

Aviserne ville have fortalt dig, at Kronprindsens lille Datter¹⁾ døde pludselig af — Tandpine — da hun nemlig skulde faae Tænder — d. 12te. Et virkeligen sørgeligt Dødsfald, ikke fordi der er nu en Smule Prindsesse mindre i Verden, men fordi Kronprindsen er utrøstelig; fordi et saadant Stød, nu anden Gang, kan være farligt for hans Character, da mueligen dette Skaar i hans huuslige Glæde kan gjøre ham sortblodig, og Førstens onde Luune kan være sørgeligt for mange flere end ham. Hans Kone, som gaaer paa faldende Fod, var syg, blev det meere, og det er rimeligt, at hans tredie Barns Død bliver Følgen af det andets. Virkelig saae man heele Verden uskrømtet at sørge med ham.

Men et i sig selv langt sørgeligere, langt uerstatteligere Dødsfald har jeg at melde dig. Det vil smerte dig, og vilde saa, naar han, som forlod os, end ikke var din Ven, men kun kiendt af dig for den Mand han var og end meere skulde være bleven, om hans Bane havde bleven længer. Christian Hornemann²⁾

¹⁾ Marie Lovise. ²⁾ Christian Hornemann, f. 1759, rejste 1791 til Jena for at studere Filosofi og begyndte ved sin Hjemkomst at holde Forelæsninger over Kants Filosofi, som han var den første der indførte her i Danmark. De store Forventninger, man havde knyttet til ham, blev brat afskaaret ved hans tidlige Død ²³/₁₀ 1793. (Biograf. Lex. VIII. p. 86).

blev lidt syg i Torsdags Fjorten Dage. Det var ubetydeligt; han spøjte selv med sit Kiælenskab i at lægge sig til Sængs. Det blev efter et Par Dage en Forraadnelses-Feber, og — i Onsdags Morges døde han. Der ligger da ej allene al den Lykke, denne saa synderlig ædle og retskafne Mand skulde have nydt som den elskværdige Ulricas¹⁾ elskede og elskende Ægtemand, al den, han skulde have givet denne fortræffelige Kone, efter syv lange Aars Forlovelse og kun Ti Maaneders Ægteskab, al den Lykke og Glæde, han skulde have nydt som Mand i sit Ærende her paa Jorden, hvilket han havde saa retskaffen beredt sig paa at opfylde, men hidtil netop begyndt; om faae Maaneder skulde han være bleven Professor; men der ligger og al den Nytte, denne virkelige Philosoph, denne nidkiære Sandheds Ven, dette lyse Hoved, denne dybe Grandsker, denne lærde Lærer, skulde have stiftet. Hvilken anden ej blot dansk men maaskee Europæisk Mand skulde kunne ventet at blive en Philosophie-Lærer, som han? Skulde vi endog som Mennsker kiende mange saa dadelfrie, saa elskeligen hæderværde som ham? Jeg bør om en af vore Ministre fortælle dig til hans Hæder, en sielden Hæder for en Minister: Schimmelman kiendte ham; jeg talte med ham i Gaar om vor Vens Død, og der strømmede Taarer af den gode Schimmelmans Øyne.

Længe talte jeg ikke med min Kone om Reisen til Tunis²⁾. Jeg frygtede at tale derom. Jeg begreb, at det ikke kunde være hendes Ønske, at gjøre en saa lang Rejse bort fra de skøndt ej meget nøye bindende Relationer, i hvilke hun hidtil havde levet. Jeg vilde virkelig, og vil endnu ikke, skal aldrig ville, noget, som jeg har Aarsag at troe kunde gjøre hendes Liv ublidt,

¹⁾ Ulrikke Antoinette Schlegel (f. $11/_{11}$ 1766) var en Datter af kgl. Historiograf og Bibliotekar Johan Heinrich Schlegel. Hun ægtede $7/_{12}$ 1792 Horne-mann og $3/_{6}$ 1797 daværende Sognepræst paa Strynø Christian Johan Bredsdorff; hun døde $20/_{5}$ 1850. ²⁾ Som det fremgaar af det følgende var det Prams Hensigt at søge Stillingen som Konsul i Tunis, der i dette Aar var bleven ledig ved Konsul Louis Hammekens Død. Af forskellige Grunde, som de efterfølgende Breve gør Rede for, blev det ikke til noget med denne Prams Plan: den senere Notarius publicus Gottsche Hans Olsen, bekendt fra sit Sammenstød med P. A. Heiberg, blev Hammekens Efterfølger (1794) og efter hans Fratræden arvede Hammekens Søn Stillingen.

var end Ublidheden kun en Virkning af hendes Maade at see Tingene her i Verden paa. Gud velsigne hende! Enkelte Ondt-Lunes Øyeblikke fraregnede appellerer jeg til dig som Vidne paa, at jeg baade erkjender hendes mange Ypperligheder, og at mit Hiertes inderlige Attraae er, at paaskønne dem ved at gjøre hende lykkelig. Det kan jeg ikke, uden i det mindste i nogen Grad at være det selv; og det er jeg ikke med nogen Tryghed i nærværende Kaar, men det troer jeg, at kunne blive i Tunis. Jeg tror det, fordi der er Levebrød uden Kummer, der er ikke Dyrger af abjecte Forretninger, Aandsfortærelse i Lapperier, og reen Tidsspilde ej uden Chicane som her; men der er et Otium, som for enhver af anden Character i hvad did hører, end jeg, kunde være dræbende, siden der er intet at gjøre; men jeg haaber, du troer mig til at ville skaffe mig Forretning, der er det ypperligste Clima, især efter al Sandsynlighed fordeeltigt for min Kones Helbred; der er Frihed til at indrette sin Levemaade, som man vil, og for Resten er der Mennsker, og Mennsker, med hvilke allesammen vi efter din Afreise staae allerede næsten i lige saamegen Fortroelighed, som med nogen Familie i Danmark, men som vi der formodentligen snart lære nøyere at kiende, helst siden vi der ere under Forpligtelsen til at holde Gode-Miner. Jeg nægter ikke, at Egennyttens er med blandt det, som driver mig, til inderlig at ønske Tunis, den Egennytte nemlig, at jeg venter der at kunne komme til at bruge de Evner — saadanne som de ere — hvilke jeg her maa opslide til det ubetydeligste Brug, og under den bestandige Angest, at frit Huus i Castellet maaskee bliver min Løn, siden sl. Bülow¹⁾ eller hvem der har havt den Godhed at forestille Kronprindsen, at Frode og Fingal var en Paskil paa ham, have reusseret saa fuldkommen, at han anseer til denne Time alt, hvad jeg skriver, som Paskil; og de fremmede Ministre, der ansee Minerva for et ministerial Blad ideligen gjøre

¹⁾ Rimeligvis den bekendte Geheimeraad Johan Bülow, men Pram har næppe Ret i den Formodning, han her udtaler, at det skulde være ham, der havde indgivet Kronprinsens den Idé, at Frode og Fingal skulde være en Paskil. Imidlertid var der virkelig Folk, der fundt anstødelige Ting i Stykket — mirabile dictu. (jfr. Personalhist. Tidsskr. 4 R. IV. p. 66).

Motioner mod min historiske Artikel¹⁾, som den spanske og preussiske endog for Fjorten Dage siden have giort, og jeg i den Anledning faaet en salutem monitoriam paa ny. — Dog du kiender min Tilbøyelighed til at gaae til Tunis, og mine Grunde. Jeg inddyssede dem begge, og talte ikke med min Kone, i den Tanke, at hun enten spurgte mig engang, eller lod vedvarende Taushed bevidne hendes uovervindelige Ulyst. Efterat jeg havde faaet sidstbemeldte ej venlige ministerial salutem ang. Minerva, fandt jeg Leilighed til at tale med hende; og — til min virkelige Forundring fandt jeg hende vel ikke stemt til at ønske Transplantationen, men ganske villig til at samtykke den, og i Stand til at begribe, at der kunde leves meget godt. Jeg talte med Schimmelmann, han med Bernstorff, og i Forgaars talte jeg selv med Bernstorff. Paa Ministers Viis gav han mig intet Løfte, men, saavidt jeg kunde forstaae hans Meening, var den, at det vel ikke var meget klogt af mig at ville gaae til Tunis, men at naar jeg vilde, saa skulde han intet have derimod, da han bad mig give ham min Ansøgning for at forestille den. Den Omstændighed, at jeg har her 400 r. Gage, har ingen rimelig Udsigt til nogensinde her at faae meere, har derimod Udsigt til at stoppes i al videre Fortieneste, har vaagne Nætter, Helbreds Ødelæggelse, og evig Kamp for Udkomme; maa lade mig af Kronprindsen og andre fortælle, at jeg skriver politiske Paskiller af Hunger, og kan ikke nægte, at skiøndt jeg ikke skriver *Paskiller* for Skillingen, skriver jeg dog, hvad jeg skriver, i den Hensigt at fortjene det fornødne, maae nødes til at være lærd, vittig, dybsindig,

¹⁾ Paa Grund af denne, som Pram lige fra Tidsskriftets Begyndelse havde forfattet, var han allerede oftere bleven lagt for Had og havde bl. a. i Begyndelsen af 1787 (Minerva 1787. I. p. 397) maattet levere et Forsvar for sin Maade at fortælle Dagens Begivenheder paa. Med Rette fremhæver han i dette, at han har bestræbt sig for at være saa frimodig og upartisk, som det var muligt. Pram, som allerede længe havde været ked af denne Artikel, der hver Maaned voldte ham ikke ringe Ulejlighed, idet han maatte gennemlæse og extrahere adskillige fremmede Blade, og desuden bragte ham Ubehageligheder, havde ved Begyndelsen af 1793 faaet J. K. Høst til at overtage den, men allerede med Udgangen af Marts opgav Høst den igen, da han ikke fandt sig tilfredsstillet ved det Honorar, Pram kunde byde ham. (jfr. Rahbeks Erindringer III. p. 129; J. K. Høst, Erindringer. 1835. p. 18—19). Hvortil der her sigtes med de to Gesandters Indskriden, vides ikke.

lystig paa Prendt, fordi jeg ellers ikke kan leve, men maae derfor risquere uophørlig, at gribes, ja at gribe mig selv i at have gjort slet og galt, hvad jeg saaledes, evig Slave, pidskes af Hungerfrygten til — disse Betragtninger have ledet mig til min Beslutning. Min elskelige Kone, virkelig mig sær i de sildigere Tider meer og meere elskelig, har bifaldet den. — Skriv mig nu du noget derom, og besøg mig ad Aare i Tunis.

Jeg vilde sende dig en Fortegnelse over alt hvad der af dit staaer in deposito hos mig, alle Kobberne, Chatollet, Bøgerne; jeg har ikke faaet Tid til at giøre Fortegnelsen, men skal sende dig den med det første om ej med næste Post. Imidlertid giem til Legitimation i Mangel af bedre dette Brev, hvorved jeg erkiender, at have af dig til Forvaring en cr. 30 Stk. Kobbere i Glas og Ramme, for det meste engelske Piecer af Angelica Kaufmann, et Chatol, en Rousseau i 24 engelske Bind med 12 Bind Supplementer; en Pope i 15 engelske Bind m. m.

Der er ingen Orden eller Sammenhæng i hvad jeg her har sammensmurt; det kommer af at jeg har skrevet det halv forrykt af Tandpine og det endda under mange Afbrydelser. Lev vel. Tænk paa mig og min susse Kone med det Venskab, der har bidraget saa meget i saa lang Tid til vor Lykke, og der er os saa fornødent til taaleligt Liv. Viis det, ved at vedblive at skrive os til de kiære Breve, som saa meget glæder os. Jeg venter kun paa flere af de Breve, for 'at extrahere dem til Minerva¹⁾. Vær min som jeg er din oprigtig hengivne Ven og

Kjøbenhavn d. 26 Oct. 1793.

forbundne Tiener Pram.

Fru Pram til Olufsen.

d. 29. Oct. 1793.

Ret inderlig Tak, kiere Olufsen for Deres tre gode venskabelige Breve. Det er en sand Fest for mig at læse dem. Dog i sær maae jeg takke Dem for det Første. Det er ret min Yndling af dem alle, det trøster, det glæder, det opmuntrer, og jeg veed ikke selv alle de smukke Virkninger det frembringer, dette gode Brev. Det er kun Dem givet at sige saa smukt, hvad

¹⁾ se: Minerva Okt. Kvt. 1793, hvor P. frasiger sig Redaktionen; Brevene tryktes derfor ikke dér.

andre kan føle. Nu da jeg sætter mig ned for at skrive til Dem, og merker desværre min ringe Pens Uformuenhed til at udtrykke hvad jeg ret vilde sige, ønsker jeg af Hiertet, at De sad paa det gamle Sted i Sofaen ved min Side, hvor mange Ting skulde vi da ikke have at tale om! De vilde have tusinde løierlige Ting at fortælle mig om Deres Eventyr daraussen, og jeg vilde vel finde adskilligt af modsat Natur at meddeele Dem. Der er alt skeet een Forandring i Deres daglige Kreds, som vil forundre og vist bedrøve Dem. Den gode Hornemann er efter faa Dages Sygdom bortrevet fra hans elskende Ulrikes Side. Den stakkels Ulykkelige maatte miste ham efter saa faa Maaneders meget lykkelige Foreening, og er nu kastet tilbage i sin forrige ubehagelige Stilling. Meener De ikke, at hun nu læt kan udregne, at ald Glæde i Livet er død for hende? Efter hendes sædvanlige trofaste Character at dømme; maae hun snart kunde blive færdig med denne Slutning. Man siger, at efter hendes Mands Raad har hun besluttet at leve i Fremtiden hos hans Søster i Fyen, som er givt med Præsten Bredsdorf¹⁾, og deri gjør hun meget fornuftig. Hvad Trøst skulde hun vel finde i sin fornemme Families Skjød her, hvor hun vist ved mange Leiligheder vilde være tilovers. Bergsøe²⁾ fortalte mig i Aftes, at een iblant hendes Trøstere havde for at berolige hende, forestillet hende, at det maaskee var til hendes Lykke, at Hornemann var død, men dog skal det ikke have været een af den nærmeste Familie, som De formodentlig strax vilde giætte. Er det ikke gyseligt! Jeg har læst i Dag et Stykke af Rahbek i Tilskueren³⁾ over ham, som ret har glædet mig, og vist vil ogsaa glæde Ulrike. Jeg har erfaret, at sligt er trøstende. Nu, gode Olufsen, vilde De vel og gierne vide, hvorledes jeg for min Deel lever.

¹⁾ Morten Thomsen Bredsdorff (f. 1757 † 1841) var paa denne Tid Sognepræst til Vester-Skjerninge og Ulbølle, senere blev han Præst i Salling Herred og tog sin Afsked 1834. Han var gift med Ellen Cathrine Hornemann.

²⁾ Johan Frederik Bergsøe (f. 1760 † 1818) havde først studeret Teologi, men opgav siden dette Studium for Medicinen og underkastede sig 1795 medicinsk Examen; siden levede han i Kbh. som praktiserende Læge, men drev ved Siden af en udstrakt literær Virksomhed, navnlig som Oversætter og Bearbejder. (jfr. Erslews Forfatterlexikon. I. p. 114; V. Bergsøe, De forbistrede Dreng. p. 11 ff). ³⁾ Tilskueren. 1793. p. 666.

Jeg maa da sige Dem, at vi laver os stærkt til at reise til Tunis i Foraaret, og da vi agte at gaae derhen til Lands, har vi foresadt os at gaae lidt af vores Vey for at besøge Dem. Havde De vel formodet en saa hastig Sammenkomst? Dog ret alvorlig, Tingen er i sin Gang og Himmelen veed hvad Udfaldet bliver. Pram siger, at om fiorten Dage vil det være afgjort. Siden Deres Bortreise er jeg for saa vidt bleven forandret, at jeg synes jeg nok kunde finde mig deri, men dog veed jeg det ikke gandske vist. Det har altid forekommet mig som en høist gyselig Ting, men nu kan jeg tænke derpaa med mere Rolighed og Hengivenhed i min Skiæbne. Det er allerede et gandske kiønt Skridt paa Dydens Vey, som De som Ven vist vil glæde Dem over paa mine Vegne. Det har altid forekommet mig meget betænkeligt at raade Pram fra en Plan, som maaskee kunde tiene til vores Vel i Fremtiden, og i sær nu, da hans Forfatning her er virkelig ubehagelig for ham og han føler det stærkt, har jeg med fuld Overbeviisning troet, at jeg burde forholde mig gandske passiv. Lad nu den blinde eller seende Skiæbne afgjøre det øvrige. I dette Øyeblik bragte man de lærde Efterretninger¹⁾, og De kan begribe, hvor nysgierrig jeg tog fat derpaa, da jeg saae en Recens. over Gulddaasen. Man behandler Dem sandelig meget got deri, saa got som nogen Recensent kun kan gjøre det, som i Almindelighed altid har een eller anden Finte bag Øret. Nogle smaae Erindringer imød Planen undtagen er Fyren overmaade fornøyet. Den ublandede hæderfulde Modtagelse Stykket har nydt, siger han, maae glæde den anonyme Forfatter nok saa meget, som om en Konge eller Keiserinde havde skienket ham en Gulddaase. Wisbergs Character er han ikke meget fornøyet med, og deri er jeg af hans Meening. Det er vist Sander, der har skrevet den.

Hvorfor er De dog ikke her mere, at jeg ret kunde sladdre mig ud med Dem; Der ere hundrede Ting jeg har tænkt paa at vilde fortælle Dem, men i dette Øyeblik finder jeg dem ikke. Noget Nyt fra vore Bekiendtere har jeg dog at fortælle, som

¹⁾ Lærde Efterretninger. 1793, Nr. 39—40. Fru Pram har Ret i sin Formodning, at den skyldes Sander, den er nemlig undertegnet med hans almindelig anvendte Signatur A—s.

for Ex. Grønland¹⁾ givter sig i denne Uge, Bornemann²⁾ til Foraaet, Lottes Svigerinde³⁾ er død i Barselseng i disse Dage, vores gode Ven Kronprindsen har mistet en Datter og faaet een igien i Gaar etc. etc. De maae dog vide synes mig, hvorledes det staaer til her hiemme, og jeg har besluttet Tid efter anden at give Dem slige Efterretninger, at De ikke skal være saa fremmet for alting som om De var falden ned fra Skyerne, naar De engang kommer tilbage til Deres Fædreneland. Hvor længes jeg nu efter det kiere Blad, De har lovet mig fra Göttingen. Gid jeg havde det allerede! Jeg haaber nu, at De er ret træt af at læse dette Skriverie, men De har jo villet have det saa, og noget rart har De ikke kundet vente, thi det har jeg ikke lovet Dem. Lev vel gode Olufsen, jeg vil ikke bede Dem om ikke at glemme mig, for det veed jeg De ikke gjør. Jeg kiender Dem og kan forlade mig paa Deres Venskab. Mange Hilsener fra Jomfrue Monrad⁴⁾ og Bergsøe.

Marie Pram.

Olufsen til Pram.

Göttingen d. 3 Nov. 1793.

Dersom det, jeg i disse Tider tager mig for, virkelig er en Udenlandsreise, maae jeg tilstaae at jeg ingen Ting kiender, der mere ligner den meest haardnakkede Hiemmebliven end netop en Udenlandsreise. Men enten det nu forvirrer alle mine forudfattede Begreber eller ikke, bør jeg dog af adskillige Grunde slutte, at jeg for nærværende Tid upaatvivlelig reiser udenlands, og jeg vil derfor fortælle Dig, kiereste Pram, hvorledes jeg nu

¹⁾ Peter Grønland (f. 1761 † 1825), en indvandret Tysker, der 1787 blev ansat som Kopist i det tyske Kancelli og senere indehavde forskellige Embeder; saaledes blev han Medlem af Skatkammeradministrationen og senere af Administrationen for det synkende Fond, men afskedigedes fra begge disse Stillinger 1816. Han gav sig i sin Fritid endel af med Musik, baade som Komponist og som Musikkritiker; til forskellige tyske periodiske Skrifter har han bl. a. leveret endel Afhandlinger og Recensioner. 1793 ægtede han Anne Johanne Styffgen († 1845). (jfr. Erslews Forfatterlexikon I. p. 519; Biograf. Iexikon VI. p. 268). ²⁾ Anker Vilhelm Frederik Borneman (f. 1763 † 1854), der netop i dette Aar var bleven Assessor i Politiretten. Han steg tilsidst til Justitiarius i Højesteret og tog sin Afsked 1843. Han ægtede 2. Juli 1794 Anna Caroline Svane. ³⁾ Hvem der betegnes hermed, kan jeg ikke oplyse. ⁴⁾ Ellen Mule Monrad (f. 1767 † 1817), Datter af Billedhugger og Professor i de frie Kunster Vitus Monrad, ægtede 1797 (?) den ovenfor nævnte J. F. Bergsøe (se: V. Bergsøe, de forbistrede Dreng, p. 19 ff.).

bærer mig ad med denne Reise. Jeg har da her leiet mig Værelser til April Maanedes Udgang, thi saalænge har jeg i Sinde at reise i denne lærde Bye, og jeg har anskaffet mig al til denne Reise-Forbliven, eller Forblive-Reise nødvendige Eqvipage af Lysestager, Theekopper o. s. v. og da man især paa en Vinterreise er udsat for adskillige Uleiligheder af Kulde, saa har jeg væbnet mig mod disse med Brænde for 7 Rd^r. 3 $\frac{1}{2}$. Paa en Reise er det Pligt at indhøste Kundskaber; dette er ogsaa min Hensigt, og til den Ende har jeg betalt fem Louisdorer til fem Professorer for fem Collegier fra Klokken 9 til 3 hver Dag, hvorblandt mit Middagscollegium, rimeligvis det sundeste af dem alle, ikke er regnet. Seer Du, saaledes bærer man sig ad for at reise med Nytte.

Göttingen er for resten en snurrig Bye. Naar man engang til Ære for vore Dages Oplysning forlader den fra Agathocles's¹⁾ til Büschings²⁾ Tiid brugte Methode at betegne Byer efter deres Beliggenhed inden visse mathematiske eller Statistiske Linier, og en philosophisk Geograph indfører den Skik at opstille alle Verdens Stæder i et ordentligt System, som Linnæus Naturriggerne, vil man ikke være forlegen med den Plads, man bør anwise Göttingen. Den har alt for kiendelige Characterer. Ligesom alt paa Kongsberg gaaer ud paa Biergvæsnet, i Nibe paa Sild, i Rendsborg paa Vagtparade og Arrestering, i Hamborg paa Vexelcours, saa gaaer alting her i Göttingen ud paa Lærdom. Vel synes det som man her af og til støder an paa noget, der egentlig ikke kan kaldes lærdt; men det synes kun saa. Alting er lærdt her. Man maae kun betragte Sagen med et philosophisk Øie. Lærdom bestaaer i at vide noget, og i ikke at vide noget; thi hvo vil nægte at der gives en lærd Uvidenhed? Der gives vel ogsaa en ulærd Uvidenhed; men Ulærdom er et Begreb, som er gandske modsat Begrebet: Lærdom. Da nu Göttingen upaatvivlelig er en lærd, og ikke en ulærd Bye, saa er alt hvad der findes i den, lige til dens Uvidenhed, lærdt. Dette Beviis er ganske urokkeligt, og dersom det gjør Dig ondt, saa er der intet

¹⁾ Agathocles fra Milet har efterladt et Værk om Floderne, anført af Plutark. ²⁾ Anton Friedrich Büsching (f. 1724 † 1793), bekendt tysk Geograf.

andet for Dig at giøre end at udraabe med hiin Philosoph i Dunciaden¹⁾: Ah! why ye Gods! Should two and two make four!

Jeg har endnu ikke kunnet trænge dybt nok ind i Göttingens Væsen for med Vished at afgiøre, om det er denne lærde Videnhed eller Uvidenhed, der udbreder en saa myrdende Keedsomhed over denne Gadesamling. Vel har jeg giort mig en lille Hypothese derover, men jeg følger Diderots Raad, og behandler mine Hypotheser som Henrik IV behandlede sin Gabrielle, han elskede hende men lod sig ikke regiøre af hende. Ifølge deraf fremsætter jeg min Hypothese gandske undseelig og lærvillig. Jeg troer da, at Keedsomheden bør ene og allene tilskrives den her herskende lærde Uvidenhed, og jeg finder deri et nyt Beviis for, at her egentlig ingen ulærd Uvidenhed har Sted, thi med den kan man leve inderlig glad og fornøiet overalt, da hin derimod hverken fornøier os selv eller andre. Virkelig Lærdom og lærd Uvidenhed staaer omtrent i samme chymiske Forhold som Olie og Vand. De kunne vel mechanisk sammenrøres, men udgjøre dog aldrig nogen homogen Blandingsmasse, uden Hielp af Nødvendighedens Sæbe, som her slet ikke kan faaes.

Alle disse meget interessante Bemærkninger om Göttingen kunde jeg for længe siden have meddeelt Dig, dersom jeg virkelig havde været her hele Tiden siden min Ankomst. Men det har jeg ikke. I Hannover blev jeg, tilligemed fem Passagerer kied af Postens utaalelige Sneglkryben, og tog derfor Extrapost. Med den reiste jeg da til Göttingen i saadan en Fart, at jeg foer ud af den modsatte Port, fem Mile bort, til Cassel. — Det giør mig næsten ondt, at jeg har sagt Dig dette, thi jeg indseer ikke, hvorledes jeg nu vil kunne undgaae at fortælle Dig noget om, hvad jeg saae der. Og hvad skulde jeg vel kunne sige Dig om dette Landgræve-Buur? Vel var jeg der i fire Dage, og besaae alting, men Cassel er saa beskrevet, at Du formodentlig kiender alting ligesaa godt som jeg. Den udskrives for at være en af Tydsklands skiønneste Stæder. Egentlig er den prægtig paa samme Maade som Don Ranudos Fløyelskiol, der ingen Bagstykker havde. Det nantiske Edict, som har skaffet saa

¹⁾ Den engelske Digter Alexander Popes bekendte satiriske Digtning.

mange tyske Byer nye Gader, har ogsaa skaffet Cassel et heelt nyt Quarteer. Dette er kiønt nok, men alt det øvrige, det er de ni tiende Dele, er høist slangerupsk. Det fortiener ellers at bemærkes, at de fleste skønne Bygninger i Cassel ere offentlige Bygninger opførte af Statens Casse, og at de skønne Privat Huses Antal, som egentlig skulde vidne om en almindelig Velstand, er saare lidet. Paa Friderikspladsen staaer Landgr. Frederiks Statue, som Baggesen har saameget forarget sig over¹⁾. Men skøn er den alligevel. Kun det fatter jeg ikke, hvorledes en tænkende Konstner gad klistre et Ridderbaand ind i det rommerske Costume. Inscriptionen er: Friderico II Patria; det er paa Dansk, Landstænderne bleve underhaanden tilskyndede til at skillinge sammen for at faae noget Stads midt paa Pladsen, og hvad der manglede gav Landgræven af egen Tilskyndelse af Landstændernes Skatte. — Jeg var paa Comedie, hvor Kozebues das Kind der Liebe blev radbrækket efter Fortieneste. Theatret er skjønt; men Maskineriet er fortræffeligt. Maskinmesteren advarer sine Folk med en Klokke, naar en Forandring skal skee. Der ringes to Gange; første Gang er kun en simpel Advarsel, men i det Øjeblik der ringes sammen farer Koulisser og Dækener, Stole og Borde op og ned med en Hurtighed som næsten forbauser. Denne Ringen forekom mig for Resten noget latterlig. Decorationerne var meget skønnere end Schröders. — Jeg besaae Slottet Weisenstein med al dens Vandstads. Der er nylig bygt en Ruin af en rommersk Aquaduct, hvorfra en lille Vandrende dratter ned mellem nogle Stene. Her bygges et nyt og prægtig Slot. Jeg skulde næsten formode, at Hessen Cassel er det eneste Land i vore Dage, hvis Fyrste har den Uforskammenhed at kaste nogle Tønder Guld hen paa en unyttig Bygning.

Jeg ventede i Hannover, og endnu mere i Hessen at finde alt gandske anti-frankiskt; men tvertimod. Jeg har talt med mangfoldige, af alle Stænder, og hos alle fandt jeg den største Uvillie mod Krigen. I Hannover fortalte man mig at Antallet af de Hannoverske Tropper mod Frankerne havde beløbet sig

¹⁾ I Labyrinth. II.

til 12000, men var nu svundet ned til 8000, samt at der i Affairen ved Dunkirque blev kun 5 Mand tilbage af et heelt Regiment. I Hessen troer jeg, at man er mere vreed paa Preusserne end paa Fransoserne. Kongen af Pr. skal bestandig have udsadt Hesserne og skaanet sine egne Tropper, nu ere de skilte ad, og derfor bliver der vel heller intet af et Monument, som K. af Pr. havde i Sinde at oprette de faldne Hesser. I disse Dage ere Resten af den Hessiske Hær, 4000, marscheret bort, og naar disse nu ogsaa ere slagtede, saa er der ingen flere at sende.

Lev vel, kiereste Pram! Skriv mig til; jeg logerer hos en Skræder Freckmann; men jeg beder Dig, lad min Professortitel blive borte; thi den duer ikke af adskillige Aarsager.

Din Ven Olufsen.

NB. Du har faaet Biørners¹⁾ Nordiske Kæmpe Dater fol. fra mig. Det er Capit. Abrahamsons²⁾. Har Du faaet din Comedie færdig?

Olufsen til Fru Pram.

Göttingen d. 10 Nov. 1793.

Hvor overrasket blev jeg ikke, da jeg kom hiem forgangen Dag, og saae et Brev ligge paa mit Bord. Det var det første Brev. Udskriften viiste mig hvem det var fra; jeg havde saa inderlig længtes derefter, alt dette glædede, overraskede for- tumlede mig saaledes at jeg i lang Tiid ikke begreb hvad jeg skulde foretage mig med denne kiere Skat. Omsider aabnede jeg det af en Slags Instinct, og i tre Minuter havde jeg læst alt igiennem i det mindste fem Gange, og jeg havde læst saa iil- færdigt at jeg endnu ved sidste Giennemlæsning fandt noget nyt. Det er mig aldeles umuligt at sige Dem, hvor meget jeg takker Dem, gode Frue Pram. Jeg bestyrkes mere og mere i min Overbeviisning, at naar Deres Beskedenhed tillægger Dem selv een eller anden Middelmaadighed, som min Erfarenhed ikke har lært at kiende hos Dem uden i den modsatte Fuldkommenhed, saa bør-jeg holde mig til min Erfarenhed. Den lille Dovenskab, De saa beskeden truede mig med, frygtede jeg sandt at sige,

¹⁾ Erik Julius Biørner: Nordiska Kämpa Dater, i en Sagoflock samlade om forna Kongar och Hjältar. Stockh. 1737. Fol. ²⁾ Den bekendte W. H. F. Abrahamson.

ikke meget. Hvorfor? Fordi min Erfarenhed endnu ikke havde opdaget nogen Dovenskab hos Dem, naar det kom an paa at bidrage noget til at giøre nogen lykkelig. Og nu kan jeg med Vished forsikkre Dem, at jeg i forrige Tider havde ikke sagt Dem formeget, naar jeg fortalte Dem mine Ahnelser om den Lykke, Breve fra Deres Haand vilde udbrede over mit hele Væsen.

Men ingen Glæde er ublandet. Dette er nu eengang det rædsomme Vilkaar, hvormed Skiebnen uddeler Glæde til de Dødelige. Jeg glædede mig over et Brev fra Dem; men kunde jeg glæde mig over dets Indhold! Den ædle Hornemann, min Ven, den sande dydige Mand, den lykkelige Ægtefælle, den oplyste Philosoph bortreven i sin blideste Morgenrøde fra alle sine Venner, fra alle dem, hvis vaklende Dyd behøvede et lysende Exempel til Støtte; fra sin ømme Kone, fra den ægte Viisdoms Genius — hvilken sørgelig Tanke! — Jeg tabte en Ven, vel ikke en Ven, som mange Aars Omgang, og en lang prøvet Fortroelighed havde bundet uopløselig til mit Hierte, men dog een af de meget faae, som jeg elskede med virkelig Høitagtelse — jeg tabte een af de faae, som ved en egen Aands Vending ere istand til at overbære med mine særegne Ufuldkommenheder. Mange kan jeg ikke taale at tabe, thi jeg vil da snart staae tilbage eensom, sad and forlorn, for I have seen the tombs of all my friends¹⁾. Men jeg glemmer *mit* Tab; alle hans Venner vil glemme deres ved Tanken om hans ulykkelige Ulrike. Hun var kun sparsomt bekiendt med Livets Glæder, men Hendes Hierte hævdede hende, understøttede hende giennem ni *ventende, haabende* Aar! Omsider naaede hun det sidste af denne mørke Række; hendes Standhaftighed blev kronet, hendes Ømhed belønnet, hendes Hierte lykkeligt, og — Al hendes jordiske Lyksalighed svandt! O hvor ofte, hvor inderlig, og jeg lægger endnu til, hvor opmuntrende, tænkte jeg mig denne lykkelige Familie; jeg saae dem begge rige ved lidet, lykkelige i det ægteskabelige Venskabs Skiød. Aldrig kiendte jeg Ægteskabets Himmel, den

¹⁾ Citat af Ossian.

huuslige Lyksaligheds Velsignelser i skønnere Glands. Den er saa sielden; ak hvi forsvandt den saa snart!

Den anden Efterretning om Deres Forflytten til Tunis er mig just ikke heller saare behagelig. I Grunden er den ogsaa en Art af Død. Imidlertid bør jeg dog tilstaae, at Skiebnen behandler vores Venskab med nogen Skaansel; vi døe gradviis for hinanden. Først reiste jeg; det var det første Skridt; derpaa reiser De til Africa; det var det andet, og værre; og saa — dog om dette tredie Skridt i Elysium. Denne Maade at døe paa; saaledes at lade Lyset brænde heel ned i Piben, har dog den Fordeel, at det ikke bliver gandske pludselig mørkt. De kan dog blive ved en Tiidlang at skrive mig korte, skønne Breve til, og jeg Dem lange og slette, og vi holde saaledes vores venskabelige Liv nogenlunde vedlige. De ser nu selv, hvorledes jeg betragter Sagen, og De vil finde det naturligt, at jeg i en Livs og Døds Sag aldeles intet raader Dem, især af den Aarsag, af jeg vilde inderlig forfærdes, om De virkelig i denne Sag vilde handle efter mit Raad. Men eet vil jeg dog gjøre. De melder mig hvad Parti De har taget; jeg vil melde Dem hvad Parti jeg tager i denne Sag, som jeg tager mig den Frihed at lade være ogsaa mig en lille Smule vedkommende. Endskiondt det er mig vel ikke ligegyldigt hvilket Udfald Sagen faaer, saa har jeg dog fast besluttet at finde mig deri, ja endog i ethvert af de to mulige Udfald, at finde Leilighed til at glæde mig. — Reise De, saa gjør De dette Offer (et Offer bliver det altid at paatage Dem at overvinde en vis qvindelig Angst for et saa tilsyneladende mandigt Foretagende). De gjør da dette Offer af Agtelse for Deres Pligt i Hensyn til Prams nærværende Forfatning, som De selv tilstaaer er ubehagelig. Altsaa vil Deres Selvbevidsthed billige dette Skridt, og en god Selvbevidsthed er mere end den halve Lykke og Rolighed for en Siel som Deres. Pram vil og bør erkiende Deres Opoffrelses hele Værd. Desuden forestiller jeg mig at De vil kunne leve meget godt i Tunis, ja bedre end i Kiøbenhavn, kun anderledes. Undertving kun, jeg beder Dem, Deres Frygt for Forandringen; troe at Forandringer her i Verden gierne medføre selv Giengield for det foregaaende. — De

vil finde Klimaet i Tunis varmt; i Khvn. er det koldt, hvilket er værre, i Kiøbenhv. har De 20 Favne Brænde, Uleilighed, Ud-givter og Røg med Kulden, i Tunis finder De Skygge i Dattel-, Sitron-, Pomerans-, Jasmin-, Rosen-skove, Søvinde, kiølede Frugter mod Heden. I Tunis er der en Hob Barbarer, vil De sige. Tillad mig at spørge Dem, om De med Vished kan vide om 99950 af de 100000 Mennesker i Kjøbenhv. ikke ogsaa ere Barbarer. De forlader ikke mange interessante Mennesker. Holmens Chefferie¹⁾, med sin plumpe Juno i Spidsen for alle de Rasker, Faar, Sviin, Landorfer²⁾, Oxer, Matroser vil ikke sige stort; maaskee de vilde til Afskeed istemme et affecteret Klagebrøl. — Man kan brøle overalt. Fiskers Huus er adskilt og Stumperne betyde kun lidt. — Jeg maae endnu giøre Dem opmærksom paa een Omstændighed. De flytte ikke til Tunis for evig. Nogle faae Aar der, tilbragt som jeg troer, og haaber, lykkeligere end i Kiøbhv. vil forene Prams Udsigter med det, man kalder temmelig Lykke, og er da De, eller han, eller begge ikke fornøiet, saa reise De hjem. Læg nu hertil at alle de Ubehageligheder, som nu bebyrde Pram, falde bort i Tunis; at De vil kunne leve der saa rolig og eensomt som De vil, og som De aldrig vil kunne i Kiøbh., at ingen Ængstelighed for Udkomme har Sted der, saa har De mine Grunde hvorfor jeg glæder mig ifald De reise. Blive De, saa forsvinder alle disse vist ikke overspændte Forhaabninger, og alle de nærværende Ubehageligheder blive ved at omringe Dem. — Hvorledes skal jeg da glæde mig i dette Tilfælde som jeg har foresat mig. — Jeg veed det næsten ikke —. Jo; jeg vil haabe at Pram kan faae et bedre Embede; men Udsigten dertil kan han bedre bedømme end jeg. Endnu kunde jeg glæde mig, fordi De ikke havde ombyttet *visse* Ubehageligheder, for *uvisse* Behageligheder; men disse ere ikke saa uvisse, som hine visse. Der er endnu een Side, hvorfra den hele Sag

¹⁾ Ole Andreas Kierulff (f. 1743 † 1822) var 1789 bleven udnævnt til Ekvipagemester og 1792 til Overekvipagemester, i hvilken Stilling han var Chef for Holmen. 1775 havde han ægtet Ane Christine Rasch. Til hendes Navn alluderes der ovenfor, idet Olufsen taler om hendes Paarørende. ²⁾ Slægten Landorph var gennem Giftermaal beslægtet med Slægten Rasch.

kan betragtes, eller rettere, hvorfra jeg kan betragte den. Den angaaer mig; og med mig har jeg i ingen Henseender havt nogen Hast, altsaa! med næste Post om Olufsen.

Jeg har skrevet to Breve fra Göttingen: eet til Dem og et til Pram. De har dog vel faaet dem.

Olufsen til Pram*).

Göttingen d. 24 Nov. 1793.

Tak, gode Pram! for Dit Brev og for det Venskab hvormed Du erindrer mig. Intet i Verden har hidtil været mit Hierte kierere end den Velvillie, hvormed mit Minde vedligeholdes i Dit Huus, og Tanken derom er virkelig den eneste Trøst jeg har nu da jeg maae gaae min Tuur alene, uden Venner, ja endog uden Omgang. Naar man i tre til fire Aar har aget sammen paa Livets Postvogn, saa vænner man sig omsider saa godt til hinanden, at enhver Forandring alletider er en halv Ulykke, og den sidste Station med dens sørgelige Afskeedstime er Begyndelsen til en keedsom Række af tomme Dage. Mig er det i det mindste gaaet saaledes. I Kiøbenhavn var Dit Huus mig næsten hele Verden; uden for det havde jeg liden eller ingen Omgang, og slet intet virkeligt Venskab. Nu føler jeg desto tungere mit Savn, som jeg her næsten ikke engang har noget Bekiendtskab, og en vis Magelighed, eller Ulyst til at søge noget, vil sikkert forhindre at jeg faaer noget her. Den eneste, hvis Omgang er mig behagelig, og desuden meest staaer mig aaben er Lichtenberg¹⁾; og han er tillige næsten den eneste jeg lærer noget af. Beckmann²⁾ er en elendig Karl, og Gmelin³⁾ en Stymper.

*) Dette Brev findes aftrykt i Øst: Materialier til et dansk, biographisk-literarisk Lexikon 1835. Nr. 38. p. 297; Øst erklærer, at han af Forf. har faaet Lov til at udelæse endel i Brevene. Af Originalen i den Bøllingske Brevsamling, som Øst synes at have brugt til at lade trykke efter, har jeg udfyldt det manglende i [. ¹⁾ Georg Christoph Lichtenberg (f. 1742 † 1799), den bekendte tyske Fysiker, der 1770 var bleven Professor i Göttingen. Han havde tillige et berømt Navn som æstetisk og populærfilosofisk Forfatter; (se: J. Steenstrup, Fra Fortid og Nutid. 1892. p. 214—15). ²⁾ Johann Beckmann (f. 1737 † 1811), der 1765 havde berejst Sverrig og Danmark, var 1770 bleven Professor i Økonomi i Göttingen. Han regnes i Almindelighed for Grundlægger af Teknologien og udfoldede en rig Forfattervirksomhed paa dette og flere andre Omraader. ³⁾ Johann Friedrich Gmelin (f. 1748 † 1804), der siden 1775 virkede som Professor i Medicin i Göttingen, var en alsidig og meget produktiv Naturforsker, der navnlig gav sig af med Botanik.

[Ubegribeligt synes det at være at Du atter har havt Klammerie med H. K. Høihed. Ubegribeligt synes det at være, hvorledes man offentlig giver sig Mine af at beskytte Skrivefrihed, og hemmelig giver enhver Friskriver Næser og] dobbelt ubehageligt maa det være for Dig at faae Irettesættelser for Minerva, der virkelig er den eneste Tribune, hvorfra de gode danske Forfattere tale med Beskedenhed og Frihed i Forbindelse med Indsigt. Jeg begriber det maae være Dig saa meget mere krænkende, som jeg veed hvorledes Du tænker, og at Du ikke med Villie giver [Hofdosmerne] nogen sand Aarsag til at raabe Brand; endnu mindre vilde Du være den, der bringer nogen ædel Borger til Misfornøielse over hans Fædrelands nærværende Bestyrelse, som naar alt kommer paa Vægtskaalen vil formodentlig være den allerbedste af alle de Regieringer, [der i vore Dage husere i Verden]. Men naar Frode og Fingal skal passere for Pasquil, naar en virkelig Lovtale over vores Constitution skal være Persiflage, saa er man just ikke sikker. Imidlertid maa Du tillade mig, kiere Pram! at gjøre een Anmærkning. Du har to Gange havt Tvistighed med vores formeente Skrivefrihed; begge Gange har det været politiske Gienstande, og egentlig udenlandsk politiske Gienstande, som Du ikke skal have behandlet saaledes, at Din Tillavning deraf lugtede godt [i de diplomatiske Næser]. — Men siig mig, ere da diplomatiske Sager, eller hvad de skulle hedde, ere de, kunne de være indbefattede under dem, som Skrivefriheden har Lov til at drage Sløret fra. Kan nogen Regent [i et saa alsmægtigt Land som Danmark] tillade sine Undersaatter at fortælle andre Stater, hvad disse andre Stater ikke gide høre. Jeg veed ret vel, at det var meer philosophisk at tillade en gandske uindskrænket Skrivefrihed, men jeg troer det er meer politisk naar man blot tilstaaer den indskrænkede; ingen fremmed Magt har Aarsag til at beklage sig over, at nogen Stat i Verden lader sig sige endeel Sandheder; men ingen Regiering behøver at lade sig irettesætte af fremmede Undersaattere. Der har Du nogle af mine Aarsager, hvorfor jeg ikke kan troe, at man i Danmark, [dette Nul i Politiken,] kan eller bør tilstaae en uindskrænket Frihed til offentlig Undersøgelse af de jordiske

Guders Dumheder eller Spidsbuberier¹⁾. Det er, synes mig endog klogt at man søger saa vidt muligt at undgaae den national Ydmygelse at lade sig befale at afskaffe al Skrivefrihed. I vore Tider er sligt muligt. Den Grundregel, der udspringer heraf, er upaatvilelig meget fornuftig, og naar man virkelig følger den, saa bør enhver Borger trække paa Skuldrene; men finde den rigtig. Ulykken er kun, at det undertiden seer ud som det er denne Regel man følger, og dog er det egentlig ganske andre Regler, der ere Spillet. [Man leger Philosoph; man vil det skal hedde at „Lys i Friheds fulde Straaler“²⁾ gaaer ud fra Thronen, og alle Undersaatter anmodes derfor kierligst offentlig at komme frem med deres Praase; det er jo at befordre Sandheds Udbredelse at gjøre Landevei mellem Regieringen og Folket, giennem den politiske Mose]. Herved skeer det da stundom at man faaer eet og andet at høre, som man ret vel veed, men som man ikke vilde andre skulde vide; nu bliver man naturligviis vreed; man bier philo-phisk indtil een eller anden beklager sig, og saa — ja saa falder Skieppet af Philosophen, og der staaer en lille Een tilbage, der gjerne vil at Sandhed skal siges offentlig paa det Vilkaar at den — ikke bliver sagt. [Slige Bedragerier ere Nationerne nu omstunder ret godt vante til, og de kaldes Landsfaderlige for at skille dem fra dem, som i det almindelige Liv gjør Folk til Skielmer]. — Dog! i Danmark er det godt. Men hvad om Du var her, her i Göttingen, hvor man dog vil beskytte Muserne, men ingen Tillid vise dem. Her maa intet trykkes uden Censur, og i politiske Ting er denne stræng nok. Ingen franske Aviser maa komme de hannoverske Egne nær. Kun eet eneste Exemplar af Moniteuren har Girtanner³⁾ faaet undtaget fra denne Landsforviisning. En Professor her søgte for nogen Tiid siden Regieringen i Hannover om at maatte holde Moniteuren — af-

¹⁾ Istedetfor disse Ord har den forsigtige Øst sat: „fremmede Magters Politik“. ²⁾ Hvorfra dette Citat hidrører, har jeg forgæves eftersøgt. ³⁾ Christoph Girtanner (f. 1760 † 1800) havde 1789 nedsat sig som Læge i Göttingen. Han, som var meget politisk interesseret, begyndte 1791 at udgive et Tidsskrift „Historische Nachrichten und politische Betrachtungen über die französische Revolution“ og senere tillige „Politische Annalen“ fra 1793, i hvilke han behandlede Samtidens Historie fra et frisindet Standpunkt.

slaget. Noget efter vilde han give en Bog ud, men var vreed paa sin Censor; han søgte altsaa om Censurfrihed — afslaget. Regjeringen i Hannover svarede ham, at man gav ham selv at betænke, om en Mand der havde ansøgt om at holde Moniteuren kunde tilstaaes Censurfrihed. Een anden vilde oprette et Læseselskab af Pièces fugitives — det blev forbudet. Fædre bære i Almindelighed Omsorg for at deres Børn ikke skal faae Knive i Hænderne; Landsfædrene følge nuomstunder denne nyttige Forsigtighed; det er ilde at Hensigten er forskiellig. Hine frygte for at Børnene skal skiere *sig*; disse at Børnene skal skiere *dem*. Denne meget priselige Omsorg har ogsaa her i Göttingen, og i det Hannoverske i Almindelighed havt meget gode Følger; nemlig de Følger man kunde vente. Man er dygtig democratisk her. Nylig er der til Hannover ankommen en heel Hob Vogne med Krøblinger fra Krigen. Disse Mennesker, som for nogle Maaneder siden marscherede sunde og friske herfra, og komme nu tilbage, syge, lemlæstede, unyttige for Staten, Byrder for dem selv have udbredt Skræk blandt hele Almuen her. De franske skal slet ikke være saa lette at overvinde i Marken, som i nogle lusede Avisskriveres Blade; der hersker ubeskrivelig Mangel paa Alting ved de allierede Armeer; nylig ere tre hannoveranske Batailloner jammerligen forhugne; Franskmændene lade deres Fiender ikke et Øiebliks Roe; hvorved Krigstienesten skal blive overmaade besværlig. Officererne ere misfornøiede. Tre af de bedste hannoverske Generaler have taget deres Afskeed. — Jeg talte med en fra Maynz i Forgaars; han forsikkrede mig at man der var tusinde Gange bedre fornøiet med Undertrykkerne og Voldsmændene, end med Befrierne. — I Dag siger man at General Jourdain har slaget Prindsen af Coburg¹⁾.

Jeg skulde nu vel skrive noget om Tunis — men det har jeg allerede omstændelig gjort i et Brev til Din Kone. Gaaer denne Ting for sig, saa ønsker jeg Du vil blive lykkelig derved; og jeg haaber det ogsaa. Det gjør mig ondt at Du og Din Kone forlader Danmark; men jeg vil bære dette Savn, naar det bringer

¹⁾ 16 Okt. 1793 seirede Jourdan over Prinsen af Coburg ved Wattignies

Dig i bedre Forstaaelse med Din Forfatning. Reiser Du giennem Tydskland til Foraaret, saa skal jeg vist møde et Steds paa Veien med mine bedste Velsignelser. Gjør Dig dog inidlertiid ikke alt for stort Haab om et meget behageligt Ophold der; thi sandt at sige, saa har jeg ikke meget høie Tanker derom. Jeg troer man kan leve godt der, det er alt. Jeg har i to Dage snuset omkring paa Bibliotheket for at finde Efterretninger om Tunis; jeg fandt ingen af det Slags jeg søgte. Det falder mig ind at der uden Tvivl staaer noget hertil hørende i Mad. Worthley Montagues Breve¹⁾. See dem efter. Men de ere vel gamle; altsaa kan man altiid troe at det ubehagelige hun har fundet der, kan være borte nu. Jeg lægger Dig, kiereste Pram, inderlig venskabeligt paa Hierte at erindre hvad jeg Dagen før jeg reiste fra Kiøbenhavn sagde Dig, om Din Pligt at sætte Dine egne Betragtninger en lille Smule til Side i Valget af en formodentlig Secretaire, eller hvad han skal hedde; heri troer jeg Din Kone har en vigtig Stemme, saameget mere som det kan i Henseende til Arbeidet være Dig det samme hvilken af de to vi talte om, det bliver. Du maae tillige absolut lære at tegne. Jeg vilde ogsaa anbefale Dig enten Botanik eller Mineralogie; men fremfor alt vil jeg anbefale Dig Din Ven.

Fru Pram til Olufsen.

Kjøbenhavn d 7 Dec. 1793.

De er uden Lige, kiere Olufsen. Hvor flittig er De ikke til at skrive, og hvor velsignet venskabelig skriver De ikke! Meget got har jeg altid tænkt om Dem, men at De i en saa lang Fra-stand og saa forandret Stilling saa ofte vilde beskieftige Dem med Deres stakkels Veninde, har mit vantroe Hoved aldrig kundet fatte. De veed hvor lidt tilbøuelig jeg er til at troe det gode, og dette meget gode forundrer min Siel paa den behageligste Maade. Gid jeg kunde takke Dem som jeg vilde for ald den Glæde De har givet mig, men jeg vil lade mig nøie med

¹⁾ Mary Pierpont Lady Wortley Montague (f. 1690 † 1762). Hun, der 1716—18 opholdt sig i Konstantinopel, hvor hendes Mand var Gesandt, har efterladt sig en Samling „Letters and Works“.

at sige Dem at jeg aldrig tænker paa Dem uden det inderligste Gud velsigne Dem.

Vores Tunis Reise er ikke nærmere bestemt end da jeg sidst skrev Dem til, og blir det vel ikke heller i den første Maaned endnu, altsaa lever jeg i samme Uvished. Det er en ret ubehagelig Tilstand saaledes at gaae og haabe et Øieblik og ængste sig et andet. Ønske kan jeg ikke hverken for eller imod da jeg ikke kiender Tingen og Udfaldet virkelig ligesaa vel kunde blive got, som ont, men dog synes mig at hvis Pram kunde leve her paa lidt bedre Fod, var det best ikke at vandre ud. Ubehagelighederne her kiender man og er nogenledes vant til at finde sig i, de tilkommende kunde blive større og utaaleligere. Er saa og de faa usle Aar man maaskee har tilbage, den megen Uleilighed og Uroe værd, som maatte blive nødvendige Følger af denne Udvandring! Men det er kun en Betragtning for mit eget Invidium [sic]. Pram er for sin Deel ikke forbunden til at betragte Livet fra denne melancolske foragtelige Side, og gjør det ikke heller. Udsigter til Ære og Velstand kan have Tillokkelser for ham som det ikke har for mig og altsaa bør hans Meening have nogen Vægt. Han er desuden udrustet med Evner til at finde Glæde overalt, men tænk Dem mig engang med min ringe Evne til at taale fremmede Ansigter og fremmed Væsen, med et stødt ind i en nye Verden og nye Skikke og lutter fremmede Ansigter, sandelig De maae gyse paa mine Vegne. Jeg maatte ret hiertelig lee af det Malerie, De gjør i et af Deres sidste Breve, om Chefferiet og min øvrige Omgang. Det var ret nydeligt. Gid jeg havde i det Øyeblik kundet see Deres Ansigt, som jeg da ret levende forestillede mig, og som jeg saa ofte har leet af, naar De kom paa denne smukke Materie. Det er vist at det beste og interessanteste af vores Selskab er borte, det føler jeg daglig, men det øvrige har jeg kiendt i mange Aar, og det er en vigtig Fordeel for mig. De kiende mig igien, og hos enkelte er der dog mere Godhed for mig end for hver anden, der spanker om i denne syndige Verden. Det er dog noget. Jeg har ellers ved denne Leilighed erfaret at de fleste af disse saa kaldte Venner ere for meget beskæftigede med deres egne betydelige

Sysler, som for Ex. hvor høie deres tilkommende Værelser skal være, hvad Tøy de skal vælge til Brudeseng etc. etc. til at kunde et Par Minutter i rad føle noget ubehageligt ved den ubetydelige Ting at skilles for evig maaskee fra Væsener, de kaldte deres Venner. A propos De spørger mig i et af Deres Breve, hvorfor B. skal givte sig. Han var her i Gaar, men jeg kunde paa ingen Maade faae dette Spørgsmaal sat i Stiil og derfor kan jeg ikke heller melde Dem hans Svar. De vil vide hvem der kommer til os, ingen maae De vide uden Bergsøe engang om Ugen. Jomfrue Monrad sielden da hun er saa langt borte, og de øvrige af mine Fruentimmer Bekiendtere seer jeg engang eller to om Maaneden. Samsøe¹⁾, som har bedet mig at hilse Dem, var her dog i Aftes, og da han bragte mig en Silhouette af den gode Hornemann, bad jeg ham strax om een til Dem, som jeg tænker vil fornøye Dem, siden den efter mine Tanker ligner got. Ulrike er i disse Dage reist, og Jomfrue Monrad siger at hun er endnu ligesaa utrøstelig. Jeg har ikke havt Mod til at see hende. Det susselige Spørgsmaal angaaende Garderobens Formerelse kan jeg ikke bedre besvare end ved at sige Dem at jeg ret er forfalden til umaadelig Pynt, tænk Dem mig kun med en nye hvid sribet linned Kiøle og en Rad nydelige Staalperler om Halsen, en skiøn Daase i Lommen og saa videre, saa kan De forestille Dem fuldkommen hvorledes jeg seer ud.

Tak gode Olufsen, for ald den Deel De tager i os og i mig baade i stort og smaat. Saaledes bør en Ven være, og saaledes opfylder De fuldkommen mit Hjertes Ønske. Hvor glæder det mig ikke at tænke, at i dette Øieblik er der maaskee et Brev fra Dem underveis til Pram og mig. I Anledning af Brev maae jeg sige Dem, at Frue Lange²⁾ er vred, og Jomfrue Monrad betroede mig, at hun ikke heller var det saa lidt. Ret Dem nu

¹⁾ Ole Johan Samsøe, Dyvekes bekendte Forfatter, der var en god Ven af Pram. ²⁾ Fru Frederikke Lange, gift med daværende Højesteretsadvokat Rasmus Lange (f. 1752 † 1829); han saavel som hans Kone hørte til Prams og Rahbeks fortroligste Venner; de findes tidt omtalt i sidstnævntes Erindringer.

smukt derefter. I Dag skal jeg hen til Lotte¹⁾, hvis smaa Kinder allerede begynde temmelig at blegne, men det bliver imellem os sagt. Lev vel gode flittige Olufsen. Marie Pram.

Pram til Olufsen.

Kiøbenhavn d. 7 Dec, 1793.

Ret hierteligen takker dig min Kone som jeg, og jeg som hun, for dine jevnlige venskabsfulde Breve. Du opfylder ved dem dit Savn, saavidt det kan opfyldes; men endnu engang, du savnes ikke uden Skaar i vor Huusfryd. Man værner sig til meget, og virkeligen glemme vi omsider at vi ikke leve saa vel som før, ej saaledes som vi havde foresat os at ville leve, naar vi skulle troe at leve taaleligen; men des-dybere føler man det nærværendes Ufuldkommenhed, naar den alt imellem erindrer os alt for vældigen om, at vi have levet ret efter Ønske. Som sagt Tak for dine Breve. Det i dem dog stedse herskende Luune trøster os, naar du beretter os den Kiædsomhed, du døyer, og forsikkrer os om at Muserne, dine Veninder, erstatte dig Tabet af dine andre Venners personlige Omgang; hvilket er det eeneste Tab i denne Henseende, du lider; deres Deeltagen, Høiyagtelse, Ømhed, troe mig den er dig ufortabelig; derom vil blandt andet min Kones Brev af Dags Dato, som hun nu skriver paa, overbeviise dig. Hun har sidst jo gjort dig Regnskab for Indholdet af Sanders ganske fortreffelige Recension over Gulddaasen, som nu snart kommer i hans Samling paa tydsk²⁾. Jeg hilser dig fra ham. Tode skal nylig i et af sine Blade have nævnt dig som Gulddaasens Forfatter. Fortæl mig, har han Lov dertil? og er din Anonymitet forbi? er det ikke saa, jeg ønskede da virkeligen, at jeg endnu var uvidende i denne Henseende, thi jeg sættes ved denne Anledning ofte i Forlegenhed. Du svarede mig intet paa, om jeg af dine Breve maa udpille og lade trykke det reisebeskrivske. Det er for interessant til at giemmes i en

¹⁾ Charlotte Amalie Fischer, Datter af Auktionsdirektør, Justitsraad Mouritz Fischer, var 1793 bleven gift med daværende overordentlig Professor i Historie Jørgen Kierulf (f. 1757 † 1810), der 1794 blev udnævnt til Medlem af Teaterkommissionen, hvorom der handles i et af de senere Breve. ²⁾ Auswahl dänischer Lustspiele für Deutsche. Herausgegeben von L. C. Sander. I. Zürich. 1794.

Ephemeridars Pult, uden at sendes til Pressen. Du studerer og det med Liv og Siæl; det vidste jeg forud; men du kieder dig stundom; det formodede jeg ogsaa vilde skee, og min Stolthed paa egen og Hustrues Vegne bestyrkede mig denne Formodning. Men hvorfor bruger du, Mand med de hurtige Evner, hvilken ethvert Arbeid koster saaliden Møye, ikke engang iblandt i Mellemtimerne, naar Kiædsomheden banker paa din Dør, det Middel til at afvise Fru Ennuias Besøg, at skrive et eller andet bestemt til det Maal, som du aldrig har forfeilet, aldrig kan forfeile, at fornøye dine Læsende Landsmænd, eller at undervise dem, eller fornøye og undervise dem; det er, hvi skriver du ikke Opsatser¹⁾ for Minerva eller for dog at trykkes, sikkerligen bemeldte Frue lader sig ikke forelæse to Linier af nogen deslige din Opsats, førend hun pakker sig, ligesaalidt som hun dvæler noget Øyeblik hos dig, naar du skriver os til; i det mindste kommer hun ikke i vort Huus den Dag vi have faaet Brev fra dig, eller læser igien de, vi alt have. Dog, du har, haaber jeg, forsøgt, og bruger dette Middel, og Resultatet venter jeg med Begjærlighed paa.

Nu om mig selv. Det lader temmeligen alvorligt med Bestemmelsen til Tunis. Du skrev kun lidt derom til mig, og hvad du skrev til min Kone, har jeg ikke læst, som jeg overhoved ikke læser hendes Breve uden hun flyer mig dem. — Førend jeg gaaer videre: vi leve lykkelig; hun er for det allermeeste i godt Humeur; i heele Maaneder ingen Muledag; vi taale dit Savn, skjøndt uerstattet; her kommer flere Dage efter hinanden ingen, og vi finde os deri uden Knur. Hun er ikke for at gaae til Tunis men taaler at tale derom, at spøge dermed, at lade sig forestille Behagelighed og Ubehagelighed derved. Jeg glæder mig over, at vores gamle ikke meget intime Familie Liaisons, ere endnu mindre frequenterede. Vi komme siælden 3: hver Fjortendag til Commandeurens²⁾, og det er da kiøligt; Fru Fisker³⁾ see vi ikke tiere; til Professor Kiærulfs have vi været to Aftener

¹⁾ Originalen har Opsatser. ²⁾ Den ovenfor nævnte Kierulf, Holmens Chef. ³⁾ Gift med Auktionsdirektør Fischer, Prof. Kierulfs Svigermoder. (Jfr. Rahbeks Erindringer. I. p. 328).

siden de bleve givte; een Gang i Vinter til Rothes¹⁾ etc. De Baand ere altsaa ikke saa fastgroede, at det meeget vil smerte, naar de briste. Jomfr. Monrad kommer nu saare sielden, da hun er flyttet ud til Brams²⁾, Jomf. Eilitz³⁾ ikke tiere. — Nu Apparerne i Tunis ere jo bedre jeg lærer at kiende dem, jo skjønnere. Ubehagelighederne paa Pesten nær, saa godt som ingen. Det er næsten efter Conjuncturerne umueligt, at ikke den did kommende Consul med saare liden Handelsaand og saare lidet Handelsarbeid, jo maa blive en Handelsmand, der fortjener store Penge i en Snup. — Der bliver intet afgjort førend i Januar eller sildigere; men Bernstorff har saavel til mig selv, som endnu tydeligere og udtrykkeligen til et Par Medsøgende nævnet mig som Manden; dog sagde han mig i Forgaars, at det skulde beroe paa mig, om jeg vilde frasige mig det: dette kan maaskee dog have sine svare Betæneligheder. Man satte det til Sect. Kiærulf, om han vilde være Byfogd i Veile eller ej⁴⁾, og da han sagde Nej, fik han sin Afskeed; dog det er vel ikke at befrygte. Men nu: i Aar lever jeg prægtig, thi vore Skibe besegle alle Have, og skal betale mig for Passene⁵⁾. Saa gaaer det og næste Aar; men siden — jeg kan ikke undvære Minervas Indtægt; og den skal jeg skrive uden næsten Øyeblikks Tid til at læse, neppe hvad jeg selv skriver. Ære, Bestemmelse, Helbred, Levebrød, Sindsroe, alt sætter jeg ved hvert eeneste Hefte paa Spil. Gaaer den historiske Artikel ud, saa ryger Minerva; og den skal jeg fortælle, som den efter min Overbeviisning er, eller jeg er en for mig selv og alle foragtelig Skurk. Det er de udl. Tings Betragtning, siger du, som foraarsager heele Ubehageligheden; men hvorledes fortælle Dagens Historie uden Betragtning og tillige uden tilintetgjørende Ennui; desuden ex. gr. En har i Oct. Mi-

¹⁾ Den bekendte filosofisk-historiske Forfatter Tyge Rothe (f. 1731 † 1795).

²⁾ Rimeligvis Premierlieutenant i Marinen Braëm, der iflg. Vejviseren havde sin Bolig paa Søkadetakademiet. ³⁾ Om Jfr. Eilitz, der ogsaa findes omtalt et Sted længere henne i disse Breve, har intet kunnet oplyses. ⁴⁾ 1793 blev Hans Mossin Lange ansat som Byfoged i Vejle. Hvem den ovenfor nævnte Sekreter Kjørulf var, har jeg ikke kunnet oplyse. ⁵⁾ Pram var siden 1786 ansat som Arkivar og Sjøpasskriver i General-Land-Oeconomie- og Commerce-Collegiet.

nerva¹⁾ skrevet en uforkastelig Afhandling, hvori løst hen anføres at det er ilde, om der gives en Medicus, der bliver kaldt til en døende Kone, hvis Mand byder ham 5 rd. for at hielp hende til at accouchere, men han vil ikke begynde Operationen førend Manden faaer løbet den halve By rundt at laane 5 til, at give ham. Denne Anecdote — jeg ansaae den som et løst henkastet Exempel, ikke som et fortalt Factum — har Buchhave²⁾ optaget i sit Magazin, koft Suppe derpaa og gjort et Væsen deraf, saa alle Medici, hver især, maa antage dette Citat af Minerva, som en individuel Paskil. — Jeg havde ikke lagt Mærke til Tingen, jeg har m. S. ikke skrevet den, veed heller ikke min Autor. Jeg bærer nu ligefuldt Odium som Paskillant. — Troyel³⁾ har skrevet et vittigt Digt om den franske Revolution. Det indeholder intet anstødeligt end sige skadeligt; men det hedder om den fr. Rev. Vil man da ikke finde Oprør deri? Trykker jeg det: Ja! der har vi Jacobineren; Minerva er dog den sande pere du Chesne⁴⁾ — trykker jeg den ikke: den Minerva bær Præg af at Udgiveren kryber for Ministerium; forkaster saadant et Stykke! — og see ingen byder Minerva andet end Slet, og ingen læser den, og Udgiveren er en Æsel efter alles Dom. — Nu min Lykke her hjemme: Vendelboe⁵⁾ kan komme bort, jeg faae hans Comptoir med 800 ja maaskee 1000 rdr. Vil du troe, jeg er der ikke sex Uger, førend jeg hedder i heele Publico en Tyv; og saa kan jeg dog kun med Kummer leve, og ingen Ærlighed befrie mig fra i ethvert Cotterie at dømmes til Rasphuuset — saa med ethvert andet Comptoir. — Jeg kan faae et andet Embed — hvilket, hvor

¹⁾ Minerva, 1793. Okt. p. 1. Forfatteren er unævnt og hans Navn findes heller ikke i Nyerups Minervaregister. ²⁾ Rudolph Buchhave (f. 1737 † 1796), den bekerdte dygtige, men meget stridbare, Læge, der i sit ovenfor nævnte Tidsskrift („Politisk og fysisk Magazin“) ogsaa fremsatte temmelig frisindede demokratiske Ideer. Artiklen findes i Novemberhæftet 1793. p. 637 ff. i Form af et indsendt Spørgsmaal og Svar fra Redaktionen, i hvilket det anbefales at navngive den ubarmhjertige Læge. ³⁾ Peder Magnus Trojel (f. 1743 † 1793). Digtet blev ikke optaget i Minerva. Det findes i Sejdels Udg. af Trojels Digte. 1801. I. p. 120 ⁴⁾ Navnet paa et ultraradikalt Blad, som Revolutionsmanden Jacques René Hébert udgav fra 1789. (se: Toft, En Journalist fra Revolutionstiden, 1894). ⁵⁾ Kammerraad Wendelboe var Sekretær i det danske Kancelli under Økonomi- og Kommercekollegiet.

jeg kan leve uden Kummer? Blev jeg end Amtmand; de gode Amtmandskaber faaer ingen Roturier. Desuden hvad Forskiel paa at reise til Skagen eller Ringkiøbing eller Christiansund og til Tunis. Begge ude fra Menniskeligheden, men dette til blidt Otium, Udkomme, Udsigt, godt Clima, hint til Frost og Flyvesand og Sult, og Slæb og dræbende Qval. Hvor jeg er er jeg totus tuus
Pram.

Olufsen til Pram*).

Göttingen d. 22 Dec. 1793.

Med mit Brev til Din Frue i Dag otte Dag takkede jeg dig paa et lille Octavblad for dit Brev, jeg igientager denne Tak herved i Qvart, og dersom du nu ikke snart skriver mig til igien, saa takker jeg dig tredie Gang derfor in Folio paa Papier Grand-Aigle, og lader dig betale Postpengene. Jeg har i Dag ikke Leilighed til at skrive dig noget langt Brev til; det er blot min Hensigt at afgjøre adskillige mellemværende Smaating. Men nu har vi i 14 Dage Ferier, det er at sige 14 Dage til at skrive Breve i; og da skal du faae nok. Jeg vil nu kortelig fremsætte alt hvad jeg har at spørge om, og hvad jeg skylder dig Svar paa.

§ 1. Min Anonymitet med Gulddaasen kan ikke længere have Sted siden alle Mennesker dog veed Forfatteren, og følgelig vilde det næsten være latterligt at forblive ubekendt.

§ 2. Af hvad jeg hidtil har sladdret dig for kan der, saa vidt jeg begriber, intet Udtog gøres; det kan endnu mindre trykkes altsammen, og derfor seer jeg ikke, hvorledes jeg dermed kan være Frue Minerva til Tieneste. Det er imidlertid min Plan, fra Tiid til anden at meddele dig enkelte Stykker af min Dagbog til Bekiendtgjørelse¹⁾, men du seer selv det vil til den Ende være fornødent at jeg virkelig reiser. Hidtil har det ikke været Tilfældet, og jeg har derfor intet kunnet sende Dig, thi om Hamborg vil jeg intet skrive, fordi jeg venter at komme der igjen; om Göttingen intet, fordi jeg endnu ikke er reist herfra,

*) findes hos Øst. 1835. Nr. 40 p. 313 ff.; han har intet udeladt heri.

¹⁾ Denne Plan blev ikke til noget, muligvis paa Grund af Prams Fratræden som Redaktør af „Minerva“

desværre! og om Cassel bør jeg ikke lade noget trykke under din Couvert, thi det skulde gjøre mig ret ondt om Du kom til at sammenbande en Recension derover i Castellet.

§ 3. Har Du været saa god at afsende mine efterladte oeconomicke Charter til Stiftscomptoiret i Aalborg¹⁾? — Samt Biörners nordiske Kiempedåter til Cap. Abrahamson?

§ 4. Veed du ikke hvem Videnskabernes Selskab har tilkiendt Premie for Planen til Agerdyrkningsseminariet?²⁾

§ 6. Hav endelig den Godhed at lade mig vide om Justice-raad Malling³⁾ har rigtig faaet den Afhandling om Kornlørringen som jeg sendte ham; det er mig meget om at gjøre, at vide det.

§ 7. Tør jeg vente at du vil sende mig Minerva fra September af, samt de lærde Tidender fra samme Tiid. Du behøver da blot at levere dem til Gyldendal; og Du faaer dem igien i Januar.

§ 7. Man siger her at vi skal slaaes til Foraaret med Engelland og Rusland. Er det sandt?

§ 8. Som er det vigtigste: Naar Du i Januar Maaned bliver Consul i Tunis, hvad Tiid reiser Du da, og hvilken Tuur vil Du vælge. Dette maa Du absolut lade mig vide.

Lev vel kiere Pram. I denne Uge skal jeg forfatte et ordentlig Brev til dig; men skriv mig nu snart til. Du seer, der er nok at skrive om.

Olufsen til Pram*).

Göttingen d. 29 Dec. 1793.

Endskiøndt jeg i denne Tiid er temmelig dum, saa har jeg dog ikke troet at dette burde hindre mig i at skrive Dig til, og det saa meget mere som jeg endnu ikke kan med Vished bestemme naar denne Dumhed vil høre op, eller om den nogen-

¹⁾ I denne By havde Olufsen, da han i 80erne var beskæftiget med Opmaalinger i Jylland, en Tid sin Bopæl. ²⁾ Carl Gottlob Rafn (f. 1769 † 1808), bekendt som landøkonomisk og botanisk Forfatter, vandt Præmien; hans Afhandling udkom Aaret efter. ³⁾ Den bekendte Ove Malling (f. 1748 † 1829) var 1783 bleven valgt til Præsident i Landhusholdningsselskabet og genvalgtes aarlig til 1802. Det er rimeligvis i denne Egenskab, han har faaet Olufsens ovenfor nævnte Afhandling, der forøvrigt ikke vides at være trykt, tilsendt. *) Dette Brev findes hos Øst. 1^o35. Nr. 41. p. 521 ff.; Originalen har jeg ikke kunnet skaffe; tilsyneladende har Øst intet udeladt.

sinde vil høre op. Jeg har i disse Ferier moeret mig med at skrive otte eller ti Breve til mine gode Venner. De vare alle dumme, hvilket endelig kan være det samme, siden disse gode Venner dog ikke besvare dem. Det er upaatvivlelig klogt af disse Mennesker, men det er saare sielden at man for sit eget Individuum er meget fornøiet med den Klogskab hos andre, som man ikke selv besidder. Overalt, om det end er klogt ikke at befatte sig med et Menneske der er dumt, saa er det dog ikke synderlig venskabelig at lade Een saa gandske i Stikken, som man lader mig i denne Tiid. Naar jeg undtager to Breve fra dig, to fra din Kone, og et fra Schwarz, saa er det øvrige slet intet. Var jeg endda sluppet med Livet fra denne Hundebye, saa vilde jeg maaskee ved Hielp af de mange nye Gienstande, og det muntre Lune som endog det blotte mechaniske af en Reise medfører, nogenlunde undvære Liv fra Danmark, og jeg kunde desuden hemmelig glæde mig over at mine Venner egentlig vilde tabe mere ved deres utilgivelige Forsømmelse end jeg, siden jeg gandske sikkert ogsaa vilde, af Hevngierrighed forsømme at meddele dem de yderst interessante Ting, en Mann wie ich kunde iagttage og beskrive. Men her i denne lærde Søle er det gandske anderledes. Jeg vader her frem den ene Dag som den anden, jeg seer intet interessant, jeg er keedsommelig, og dum og ærgrelig. Her trænger jeg til nogen Modgift, endskiønt jeg har intet at betale Lægedommen med. Jeg har nu besluttet at lade Tingen gaae sin Gang. I Gaar og i Dag har jeg skrevet de fem sidste af de tredive ubesvarede Breve jeg har smurt sammen her i Göttingen, men dermed Stop! —

Du siger at jeg skrev saa lidt om Tunis. Men det kom deraf kiere Pram, at der er kun lidet at sige derom. Du troer at denne Forandring er velgiørende for dig, og Du ønsker den. Det første kan jeg ikke andet end tilstaae, og det sidste er der intet at sige imod. At Tunis er noget meget herligt Sted, troer jeg ikke, at det er noget slet, troer jeg heller ikke. For din Person kan denne Forflyttelse betragtes fra en fordeelagtig Side, og Du er ikke at fortænke i at Du vælger denne Side. Det er endog, egentlig talt, Pligt for Dig at vælge den. Du har Vished

om at vinde en Deel derved, Udsigt, rimelig Udsigt til at vinde meget, og du er betrygget for det ringeste Tab i enhver Henseende. En gandske anden Sag er det derimod med din Kone. Hendes Begreber om Lyksalighed ere ikke alle hentede fra Betragtninger om det man kalder glimrende Lykke. De beroer hos hende, som hos ethvert Fruentimmer, der endnu har nogen Qvindelighed tilbage, mere paa en vis Aisance i Udøvelsen af hendes Smag, og i Nydelsen af de smaae, ofte ubetydelige Glæder, som, naar man seer sig ret om, ere Livets bedste og eneste Glæder. Hendes Stemning gjør hende Eensomheden kier, og med denne Tilbøielighed er naturligviis forbundet en Ængstelighed for fremmede Ansigter, som er vanskelig at begribe for een, der som Du, indretter din Smag for Livet i Forhold til det Talent du har til at finde Smag i Verden, eller den Deel deraf, som ligger nærmest omkring din daglige Cirkel. Din Sphære er en gandske anden end hendes. Du er en Mand af Genie og Talenter, er hurtig, og omfattende; du behøver, som alle af denne Classe en Verden til Omgang, til Ideehandel og Arbeide. Hun har ogsaa Talenter, men Hun har tillige det fine, varme qvindelige Hierte, hvis Følelser ville tilfredsstilles før Talenterne komme i Betragtning. Du vil indrette dit Liv for at leve lykkelig i Verden; Hun vil kun vælge saameget af Verden som behøves til et lykkeligt Liv. Du nyder Livet i Verden, Hun Verden i Livet. Hendes Grundsætning er altfor meget min egen til at jeg kan misbillige den. Jeg ærer hende for den Resignation hvormed hun kaster sig i en Forfatning, som, endog for den almindelige qvindelige Ængstlighed maae være noget skrækkende, og i Sandhed, kiere Pram, det Offer hun derved bringer Dig bør være dig helligt.

Lad mig vide saa snart muligt, hvorledes Udsigterne ere. Især er jeg inderlig begierlig efter hvad Tuur du vil tage, eller rettere, hvad Tiid du vil reise. Det vilde dog være yderst forbandet om jeg ikke skulde være i Stand til at møde dig; og seer det næsten ikke ud derefter, da jeg i Mai, eller i det seneste i Juni Maaned maae være i Engelland.

Sender Du mig Minerva, og de lærde Tidender, som jeg et

Par Gange har bedet dig om? Glem det endelig ikke! Nu farvel, gode Pram. Jeg kan, som du seer, ikke skrive mere, med mindre jeg vilde tage et nyt Ark, eller ogsaa skrive Resten ud paa Bordet. Det første vilde være dig keedsommeligt, det sidste unyttigt, da jeg ikke troer det gaaer an at sende Bordblade med Posten. Altsaa Farvel. C. Olufsen.

Pram til Olufsen.

§ 1. Aarsagen hvorfor jeg ikke har skrevet dig til i saa lang Tid er den at jeg fra Begyndelsen af Decb. til i Tirsdags har skrevet et Priisskriv¹⁾, der i næste Maaned skal krones, om det norske Universitet: og dette Priisskriv er græsselig lærd, comme il faut, og 532 Qvartsider stort.

§ 2. Aarsagen, hvorfor jeg i Aften ej skriver Dig skikkelig til, er at jeg for Universitetets Skyld saaledes har forsømt alt, at jeg staaer Fare for at blive afsadt, og spænder derimod ved nu at expedere en Satans Hob, hvorved Klokken er alt bleven 7.

§ 3. Din Anonymitet med Gulddaasen er nu saaledes efter din Tilladelse forbi, at Høst nævner dig derfor i en Artikel i nærværende Minerva²⁾.

§ 4. Minerva venter Opfyldelsen af dit Løfte af 22 pass. uagtet jeg, for ej at sendes til Munkholmen, ikke skriver mere i hende, eller har med hende at skaffe fra Dec. 1793³⁾.

§ 5. Dine Korter har jeg strax efter din Bortreise sendt til Aalborg og Nordiska Kämpe Dater til Abraham [sic].

§ 6. Professor Viborg har faaet en Afh. bestilt fra Tysk-

¹⁾ Udkom u. T.: Forsøg om en Høiskoles Anlæg i Norge, efter den af et Selskab i Christiania fremsatte Priisopgave. Christiania 1795. ²⁾ I Anledning af en Polemik mellem Høst og Nyerup i „Minerva“ angaaende det tilbørlige i at afsløre anonyme Forfattere havde førstnævnte navngivet Olufsen og tilføjet „Jeg nævnte ham ikke, var jeg ei vis paa, at han intet havde derimod“. (Minerva. 1793. Dec. p. 341; jfr. Høsts Erindringer p. 19—20). ³⁾ I Decemberhæftet (p. 411 ff.) findes en Erklæring fra Pram, hvori han frasier sig al Andel i „Minerva“, tildels tilskyndet ved de Ubehageligheder, som den ovenfor nævnte Artikel om den haardhjertede, havesyge Læge havde forvoldt ham. Erklæringen er dateret 21. Januar 1794 og strax efter følger Rahbeks Meddelelse om, at han overtager Udgivelsen.

land, og derunder sat Navnet Rafn¹⁾. Denne er det, som vandt Prisen ang. Ageracademiet.

§ 7. Malling har jeg ikke talt med.

§ 8. Minerva med øvrige forlangte er for 3 Uger siden overgivet Gyldendal.

§ 9. Vi skal ikke slaaes til Foraaret med nogen fremmed Fiende, men maaskee faae vi lidt Borgerkrig paa Prindsen af Hessens Foranstaltning, da han vil endelig have Gr. Schmettow²⁾ guillotineret, men alle Mennsker tage Schmettows Parti, undtagen nogle du coté droit, som ere Hessere.

§ 10. Jeg reiser neppe til Tunis, thi Bernstorff vil have mig hængt for Fortsættelsen af Minervas Historiske Artikel; men han faaer en lang Næse, thi jeg skriver den ikke længer.

§ 11. Paa Tirsdag faaer Du et langt Brev. Derine Gang maae Du nøyes med min Kones.

§ 12. Du hilses venligst af Schwarz, som var her nu og sagde han var doven og Bergsøe, som er her og er doven.

§ 13. Vær min Ven thi jeg er din af mit Hiertes inderste.

Kh. d. 11. Jan. 1794.

Pram.

¹⁾ Hvortil der her sigtes, har jeg ikke kunnet oplyse. ²⁾ Valdemar Frederik Schmettow (f. 1749 † 1794) der først havde været dansk Gesandt i Paris og senere kurpfalzisk Geheimeraad, men nu levede i Ro i Plöen, havde 1792 udgivet en Piece: „Patriotische Gedanken eines Dänen über stehende Heere, politisches Gleichgewicht und Staatsrevolution“ i hvilken han havde hævdet, at en stor staaende Hær var en Uting for Danmark, da den oversteg Landets Kræfter. Desuden havde han spottet over Affæren ved Kvistrum Bro, hvor Prins Carl af Hessen med Kronprinsen af Danmark i sit Følge havde taget et svensk Korps til Fange, og tildels ud derfra tog den bekendte General J. F. Mansbach til Genmæle mod Schmettow, i sit Skrift „Gedanken eines norwegischen Offiziers über die patriotischen Gedanken eines Dänen“. 1793, idet han bebrejdede Schmettow Utaknemlighed. Prins Carl af Hessen havde nemlig understøttet denne, der stadig befandt sig i Pengeforlegenhed. Schmettow svarede saa med en „Erläuternder Commentar zu den patriot. Gedanken eines Dänen“ 1793, hvori han kaldte Mansbachs Indlæg for et Smædeskrift. Dette havde til Følge, at Mansbach sendte ham sine Sekundanter, men Schmettow, som laa syg, stillede den Fordring, at Mansbach skulde opgve sin Anonymitet, før Duellen fandt Sted. Dette skete imidlertid ikke og Aaret efter døde Schmettow. (se: Biograf. Lex.; Bobé, Efterl. Papirer fra den Reventlowske Kreds. II. p. 244 og Bibliotheca Danica. I. p. 1056, hvor de mange Smaapecer, Striden gav Anledning til, findes opført).

Fru Pram til Olufsen.

d. 11 Jan. 1794.

Jeg maae begynde i Dag med at fortælle Dem, at jeg har saa afskyelig en Hovedpine og Snue, at ingen dødelig vilde for-maae mig til at sætte Pen til Papiir, dersom det ikke var Dem jeg skulde skrive til. Jeg føler alt for vel hvor meget jeg skylder Dem for Deres mange velsignede Breve, til ikke at gribe mig lidt an for Deres Skyld, siden jeg veed at De heller vil see noget dumt fra mig, end slet intet. De havde faaet Brev fra os forrige Postdag, men Pram var saa op over Ørene indviklet i en stor tyk Afhandling om det norske Academie, at, dersom han til den yderste bestemte Tid skulde blive færdig, var der ikke en eeneste Time at give bort, og mit Smørierie uden hans Brev, var det ikke værdt at betale Postpenge for. Hvis De kunde see hvor mange fortrædelige Omstændigheder der stundom kan støde sammen for at forhindre mig i at skrive Dem til, vilde De vist ofte undskyldte mig, og ikke gaae og brumle med Piben i Munden, og være arrig, som jeg vel kunde merke De havde været det inden De fik vore forrige Breve, og hvis De kun ikke havde den korte Hukommelse som jeg ved lang Erfaring har lært at kiende hos Dem, vilde De vist kunde erindre hvor kier De var os, hvor megen Glæde vi ofte har fortalt dem at Deres Omgang gjorde os (at sige naar Herren ikke suurmulede) og altsaa ikke let falde paa den Tanke at De kunde være forglemt efter fire Maaneders Fraværelse. Seer De hvor net jeg ogsaa kan brumle. Men det er Snuen der snakker der henne, vil De tænke. Lad saa være, man er ikke tilbøielig til at være from, naar man er saa kied af sig selv som jeg i Dag af mit forvirrede Hoved. Ret alvorlig, kiere Olufsen, jeg sad mig ned for at skrive Dem noget got til, men De seer selv hvor forkeert det falder ud. Min Lyst er med alt dette dog meget stor til at takke Dem for de mange venskabelige Ønsker, De gjør for mig ved dette Aars Begyndelse. Jeg kiender Deres Godhed for mig igien i hvert Udtryk, og glæder mig at et ædelt got Hierte i Naturen tager saa megen Deel i mit Vel. Jeg tør ikke vove mig ud paa den slibrige Ønskebane, og altsaa vil jeg bede Dem, kald sammen i Deres Erindring alt hvad De veed om min inderlige Deeltagelse

og Venskab for Dem, og det troer jeg ikke kan være saa lidet, og slut saa selv hvor mange gode Ønsker jeg gjør for Dem i mit Hierte. En god drøy Portion Taalmodighed, var det vel ikke af Veien at ønske Dem for Deres nærværende Forfatning, den synes mig De kunde trænge til for at bære den dræbende Kiedsomhed De plages med. - Stakkels gode Olufsen, hvilken bedrøvelig Juul De har oplevet, ingen Julekage, ingen Juleleeege! Havde De været hos os i denne Tid, skulde De dog have faaet lidt af begge Deele. Ja De maae nok sige at De har vel reist. Man siger her, at De skal have indleveret to Theaterstykker, Silkeskoen og Tindaasen, er det sandt? Den spodske Frue som spurgte mig derom, og som jeg forsikkrede at jeg ikke vidste det, svarte mig temmelig studs at det skulde vel være en Hemmelighed som med Gulddaasen. Folk er ret naragtige, de blive vred fordi de ikke maae vide alting. Jeg troer dog ikke, at det kan være sandt, ellers havde jeg vel hørt et lidet Ord derom af Dem.

Vores Tunis-Reise er ligesaa lidt afgjort som sidst da vi skrev Dem til, men om fiorten Dage er Tingen vist bestemt. Altsaa naar De nu faaer Brev igien, kan jeg melde Dem noget vist derom. Jeg læste i Deres sidste til Pram hvad De siger om den Sag, og takker Dem for den gode Maade De taler om mig, og for mig paa. De er sandelig en tro og ærlig Ven, dette Vidnesbyrd skal mit Hierte altid give Dem.

Noget Nyt som kunde interessere Dem har jeg ikke at melde Dem, uden det skulde være dette, at jeg til Nyeaarsgave af Lotte og Kierulf har faaet en deilig Steen-Pyramide, som, kunstig be-saaet med Karsefrø, staaer grøn og blomstrende paa Deres lille brune Bord i Dagligstuen. Det er den vigtigste Nyhed jeg har at berette Dem, hvoraf De seer at alting gaaer her i sin gamle Slendrian. Det fornøyer mig at De endelig har opfyldt Deres Forpligtelser til Deres Venner her, jeg sporede Fornøielsen der-over hos Jomfrue Monrad, som besøgte mig igaar. Jeg takker dog Gud, at jeg ikke er i de Venners Tal, som har maattet vente saa længe, jeg kunde ikke være saa taalmodig og nøisom. Men De er sandelig udmærket god imod mig, og det skiønner jeg ogsaa paa. Vær nu for dette og meget andet got, man kan sige

om Dem, ret fornøiet og lykkelig. Lad Deres Venskab i dette Aar være det samme gode varme Venskab, hvormed De saa længe alt har glædet Deres taknæmmelige

Marie Pram.

(Fortsættes).

De ældste Led af Familien Undal (Undahl) i Norge.

Af E. A. Thomle.

IV. Anders Jonssøns Børn.

3. *Berthe Andersdatter (Undal)*. Hun var født paa Underøen c. 1633 og † i Skien 1661 (begr. 31 Aug. s. A.) ved 28 Aar gl. Hun blev c. 1652 gift med Borgermester i Skien Peder Jenssøn, der var født c. 1613 og † i Skien 1676 (begr. 5 Juni s. A.) 63 A. gl. Skifte efter Berthe Andersdatter holdtes i Skien fra 26—29 Marts 1667, men sluttedes først 15 Decbr. 1668. Boet viste en Indtægt af 19106 Dlr. 2 Mk. 9 Sk., medens den Boet paahvilende Gjæld udgjorde 8715 Dl. 2 Mk. 16 Sk., saaledes at den beholdne Formue blev lidt over 10000 Rdl., en ganske betydelig Formue efter den Tids Forholde. Peder Jenssøn var ogsaa en driftig og flink Forretningsmand, der drev betydelige Træløst og Sagbrugsforretninger i Skien og Telemarken. Han havde først været Foged i Øvre og nedre Telemarken, nemlig fra Januar 1645 til 1650¹⁾ eller 1651 og boede som saadan paa Gaarden Romenes i Hollens Prestegjeld; nedsatte sig derefter som Borger og Handelsmand i Skien, hvor han i Juni 1653 var Raadmand og 1657 blev Borgemester. Da Magistraten i Skien ved kgl. Befaling til Statholderen af 24 Marts 1666 blev reduceret til en Borgemester og 4 Raadmænd, erholdt Peder Jenssøn 21 Marts 1667 Confir. paa sin Bestalling som øverste og efter Reductionen ældste Borgemester fremdeles at nyde og betjene. Han var i Aarene 1656—1658 oftere konst. som Lagmand ifølge kgl. Befaling under de virkelige Lagmænds Fravær

¹⁾ Bratsbergs Lensregnskaber Nr. 409 og 411 i N. Rigsarchiv.